

20973

T.C.
Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eski Türk Edebiyatı

HARPUTLU HAYRİ
HAYATI-HÂTIRA-YI AHD-İ ŞEBÂB
DİĞER ŞİİRLERİ-MENSUR ESERLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç.Dr.Cihan OKUYUCU

Hazırlayan
Hayret YILDIZ
Kayseri-1992

İÇİNDEKİLER

Sayfa

I.BÖLÜM

Sunuş	2
XIX.Asır Türk Edebiyatının Umûmi Manzarası	5
Harput Tarihi	9
Harput Folkloru	14

II.BÖLÜM

Hacı Hayrî'nin Hayatı	21
Edebî Şahsiyeti	25
Şiirinin Şekil Özellikleri	36
• Dil ve Uslûb	36
• Kafiye	40
• Vezin	40
• Eserleri	41

III.BÖLÜM

Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb Metinler	43
• Münacaat, Terkib-i Bend...ve Musammatlar	48
• Gazeller	73
• Kıt'alar	92
• Beyitler	96
Muhtelif Şiirler	104
Bibliyografya	136

I.BÖLÜM

SUNUŞ

XIX.asır Türk dünyası için her yönüyle karanlık bir dönemdir. Muhteşem bir mazinin arkasından gelen çok şumullü çöküntü kendimize olan inancımızı ve güvenimizi sarsmış, değerlerimizi alt-üst etmiştir. Fırtınaya yakalanan koca devlet, pusulasız, kapalı bir havada ummanda yol almıştır. Devlet gemisinin hangi sahile vuracağı, ne şekilde vuracağı meçhuldü.

Bu meçhûliyet panik yaratmış, parçalanan gemiden kalan yerlere tutunmak için şuursuz hareketler başlamıştı.

İmparatorluğun bünyesinde huzur ve adâletin getirdiği emniyet içinde asırlardır yaşayan müslim ve gayr-ı müslim topluluklar ve milletler, millet-i hâkimeyi arkadan vurmak veya onu bu zor günde kendi kaderiyle başbaşa bırakmak için, birbiriyle yarışıyorlardı.

Türk Milleti'nin münevveri ve halkıyla XVIII., XIX. ve XX.yüzyılı çok iyi bilmesi ve değerlendirmesi gerekmektedir. Türk-İslâm dünyasının ateşle olan bu imtihanında karşılaştığı bâdireler, nesilden nesile aktarılmalıdır.

Bu nedenle tarih ilminin açıklık getiremediği noktaları, sanat eserlerini iyi tedkik etmekle telafi edebiliriz. Ne kadar hissiz olursa olsun şairler milletin vicdanıdır. Tarihlerin yazmadığı, yazamadığı sevinçleri, tasaları, zorlukları en iyi onlar dile getirirler.

Halk edebiyatı ve halk şairleri, insanımızın dinî, içtimâî hadiseler karşısında tavırlarını, duygularını, düşüncelerini türkülerle, manilerle, koşmalarla, destanlarla, ilahîlerle müşahhas bir şekilde karşılamışlardır.

Buna mukabil klâsik edebiyatımız ve mensupları, halk şairleri kadar bu konulara somut bir şekilde eğilmemekle birlikte, bigâne kaldığını da söylemek mümkün değildir. İnsanlar yaşadığı toplumun bir parçasıdır. Hiç kimse kendini öyle veya böyle cemiyetten tecrîd edemez.

Halk şairlerinin taşra denilen Anadolu ve insanını işlemesine rağmen, klâsik edebiyat mensupları daha ziyâde imparatorluğun ilim ve irfan merkezi olan, İstanbul ve İstanbul'un sosyo-kültürel yönünü aksettirmişlerdir. Bu nedenle bir taşralı, aynı zamanda klâsik edebiyat mensûbu olan Hayrî ve eseri ayrı bir önem arzeder.

XIX. asır öteden beri her yönüyle dikkatimi üzerine yoğunlaştırdığım bir dönemdir. İnaniyorum ki bugün, orda kitlidir. O devri tam olarak bilmeden ne bugün ne de yarın koyacağımız teşhis ve yapacağımız tedâvîler sağlıklı olacaktır.

İşte bu ve benzeri sebeplerden dolayı yüksek lisans tezi olarak bu devir şairlerinden birini almama vesile olan, Cumhuriyet Üniversitesi öğretim üyelerinden Sayın Yrd.Doç. Dr.Nazım Hikmet Polat Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Nazım Bey, Hacı Hayrî'nin bir gazelini okuyunca, gazele büyük bir hayranlık duydum. Şairi tanımak için Edebiyat Tarihleri ve İslâm Ansiklopedisi'ni tedkik ettim. Sayın Ahmet Kabaklı'nın "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde aynı gazeli görünce şevkim arttı.

Hacı Hayrî hakkında Milli Kütüphane'de bulunan bütün yayınları inceledim. Bu tedkik neticesinde yeterli çalışmanın yapılmadığı kanaatine vardım.

Önceleri sadece Hacı Hayrî'nin "Hatırâ-yı Ahd-i Şebâb" adlı divançe diyebileceğimiz özellikteki eserin üzerinde çalışma yapacaktım. Yukarda ifade ettiğim araştırma neticesinde pek çok şiiri yine incelenmemiş olacaktı. Bu itibarla şairin Arap alfabesi veya Latin alfabesiyle yazılmış şiirlerini topladım.

Matbu olarak, Arap harfleriyle basılan "Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb"ın transkripsiyonlu çevirisini yaparak, tezimin metinler bölümünün birinci kısmını meydana getirdim. Divançenin dışında kalan şiirlerini de Arap alfabesiyle basılanların transkripsiyonunu yaparken, Latin alfabesiyle basılanların transkripsiyonunu yapmadım. Bunları da "Muhtelif Şiirleri" başlığı altında şiirin türüne bakmadan hacimlerine göre sıralamaya tabii tuttum. Metinler bölümünün ikinci kısmı da teşekkül etmiş oldu.

Şiirlerde geçen yer ve şahıs adları çok olmadığından bunları dipnot olarak verdim. Bu kısımda verilen dipnot numarası adı geçen şiirin başlık numarasını taşımaktadır.

Her iki kısımdaki şiirler ayrı ayrı numaralandırılmıştır. Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb'da numara koymada şekle dikkat edilmiştir. Münacaat, naat ... kısmı ayrı, gazeller kısmı ayrı, kıt'aat kısmı ayrı olarak numaralandırılmıştır.

Şairin edebî şahsiyeti hakkında yeterince bilgi sahibi olmak için, Arap alfabesiyle matbu olarak neşredilmiş olan "Numûne-i Muharrerât" adlı mensur eserden de "Âsâr-ı Şi'riye" adlı makaleyi aldım. Eserleri kısmında da bunun hakkında kısa bir bilgi verdim.

Hayrî'yi, yakından tanıma arzusuyla, XIX.asır edebiyatı hakkında kısa bir fikir beyân ettim. Buna ilaveten hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Harput'u; tarihî, içtimâî, bedî ve folklorik yönden kısa tedkîkini yaptım. Bu kısımlarda kaynaklar dipnot olarak verilmiştir.

Bütün bu çalışmalarımnda benden maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen tez hocam Sayın Doç.Dr.Cihan OKUYUCU Bey'e ve Harput hakkında neşredilmiş kaynakları vererek yardımcı olan Doç.Dr.Abdulkadir Yuvalı Bey'e şükranlarımı ve hürmetlerimi sunmayı bir borç telâkki ederim.

XIX.ASIR TÜRK ŞİİRİNİN UMUMİ MANZARASI

XIX.yüzyıl; tarihimiz, sosyal ve kültürel hayatımız açısından karışık bir dönemdir. Değerlerin alt-üst olduğu geçmişin ihtişamı, günün ezikliği ve yılgınlığı içinde kıvranan insanımız, sisin içinde kalmıştır.

Kimlik arayışı içinde başlayan, siyasi, idari, askerî ve edebî alandaki gelişme ve değişme uzun ve sancılı bir devrin başlangıcıdır.

Edebiyatımız açısından da aynı şeyler geçerlidir. İslâmiyet'in kabulüyle başlayan sosyal değişiklik kısa sürede kendini edebî alanda da göstermiştir. Taklitle başlayan ve yerleşen Divan şiiri anlayışı zamanla şuurlu bir akıma dönüşmüş, vazgeçilemez hale gelmiştir.

Divan şiiri, Türk dilinden çok ayrı hususiyetler taşıyan, ayrı kanunlara bağlı olan aruzun etrafında gelişmiştir. Türk dili yapı itibariyle bu vezne intibak etmede güçlük çekmiştir. Dolayısıyla vezinden vazgeçmeyen sanatkarımız, Arapça ve Farsça kelimeler kullanmaya başlar. Esasen ortak kültüre sahip olan bu milletler için esas olan İslâm şuurudur. Bu nedenle başlayan değişme göze batmamıştır. Zamanla halk ve aydın

arasındaki zevk farklılığına neden olur. Zevk farklılığı sadece dilde ve vezinde olmaz, hemen hemen her sahada boy göstermeye başlar.

Klasik edebiyatımız hazır hayal ve sembollerin, bu vazgeçilmez aktarmaların alelâde bir belâgat oyununda kalmadığını, şairlerin hayat şartlarıyla olduğu kadar, içtimâî nizamla da alâkalı bir sistemi ortaya koydukları inkâr edilemez. Lâkin bu mazmun aktarmaları ve kelime oyunları daha büyük ustalarını bulamayınca, 19.yüzyıla doğru tıkanmıştır. Çok hızlı gelişen hadiseler yeni bir medeniyete geçiş, eski medeniyetin temeli sayılan Arapça ve Farsça'nın yerini Batı dillerinin alması klâsik edebiyatın kaynaklarının kurumasına sebep olmuştur.

Sanatçı bu duruma bir çare bulmak için halk ağzına ve halk zevkine gitmek, siyâsî konulara yer vermek, klâsik ifadede de yenilik aramak, nazîrecilik geleneğini yaygınlaştırmak, mizaha meyletmek gibi çeşitli yollara müracaat eder. Gerçi bu arayışlar şiiri düştüğü durumdan kurtarmaya yetmezse de, yeni ufuklar aralamaya muvaffak olur.

Esâsen, yenileşme düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII.asırda başlar. Fakat, edebiyata aksı XIX.yüzyılın başına rastlar. Yenileşme şiirimizde hem form ve ahenge, hem de muhtevaya yönelik olarak karşımıza çıkar.

XVIII.asırdan itibaren Divan şiirinin form ve vezni kırılmaya başlar. Şair o güne kadar pek alâkadar olmadığı, halk şiirine ve veznine ilgi duymaya başlar. Esâsen her iki şiir birbirini tanıma ihtiyacı hisseder. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Herşeyden önce değişen fikirler ve siyâsî atmosfer bunu zorlar.

Klâsik şiirin orjinal bir çehresi olan Nedim, bu yakınlaşmada ilk teşebbüste bulunanlardan biridir.

Nedim, yerli hayata yönelir, halk şiirine âit nazım şekli ve vezni kullanarak çıkış yapar. Bu çıkışı, Divan şiirinde "mahallileşme cereyanı"nı başlatır. Mahallileşme ile birlikte klâsik şiir, halk şiirinde birçok unsur alır.

Bu dönemin en önemli hadiselerinden biri de "nazîrecilik"tir. Nazîre, İslâmî edebiyatta, bugünkü tâbiriyle taklid değildir. Şair, sevdiği ve saydığı bir san'atkârın

herhangi bir şiirini beğenir; aynı vezin ve kafiye ile onun benzerini meydana getirir. Aldığı yalnız, vezin ve kafiyedir. Edebiyatımızda nazîre daha ziyade mesnevilerde kullanılmıştır.

Aynı zamanda nazîre bir cevaptır. 19.yüzyılda büyük şairlerin yetişmeyişi geçmişe rağbeti artırmıştır.

Bu yüzyılda eski şiirimizin tevekkül anlayışı terkedilmiş yerini beşerî sıkıntılar almış, idealize edilen mefhumların ayakları yere basarak dünyamızın bir parçası olmuştur. Siyasî ve sosyal hayattaki değişikliklerle birlikte realite ön plana çıkmaya başlar.

Artık şiir kapılarını insana açmıştır. Akif Paşa'nın "Adem Kasidesi" bunun belirgin ifadesidir. Şekil ve vezin şarklı olmasına rağmen, muhteva oldukça batılı bir karakter arzeder. Şair bir Batılı insan gibi kendi kaderiyle hesaplaşma içine girer.

S.Kemal TURAL; "Edebiyat Metodolojisi I: Şiir Tahlillerinde Usül" adlı derslerinde 19.yüzyıl edebiyatı hakkında şunları söyler:

"Klâsik şiir nağme, bedîf tefekkür ve form bakımından Şeyh Gâlib zirvesiyle beraber mükemmeliyetin örneğini verir. Şiirde kemâl olmaz gibi görünürse de, şiir adını verdiğimiz kompozisyonların, ahenk, bedîf tefekkür (his,hayal,fikir,dile bağlı unsurların birleşerek meydana getirdikleri özel terkîbin uyandırdıklarının tümü) ve form bakımından çağdaşları veya önceki benzerleri bakımından teşekkül eden, bir yönelişler ve normlar dünyası vardır. Bu yönelişlerin içinde şiirle ilgilenenler arasında umûmî kabûle mazhar olmuşluğun üstüne çıkarak bir yeni mihrak ve tanzir merkezi haline gelen şairler vardır. Tanzir edilenleri meydana getiren şair, tanzir edenler tarafından hiçbir şekilde aşlamayacak bir noktada ise, o ülkenin şiirinde bir 'mükemmeliyet' çıkmazı vardır. Bu hallerde arayışlar bârizleşir. Halk zevkine gitmekten başka edebiyatların tesirlerine açılmaya kadar çok çeşitli tezâhür şiiri şekillendirir. XIX.asrın başında Türk şiiri böyle bir mükemmeliyet çıkmazı ile karşı karşıyadır.

Asrın ilk çeyreği, Türk Edebiyatı'nda mazmûnların yenileşmesi açısından bir geçiş devresi olarak kabul edilir. Mazmûn mefhumlaşır, şiirin kelime kadrosunda bir değişme

görülür. İkinci çeyreği arayışların hızlandığı bir devirdir. Yeni kavram ve kabüllerle karşılaşılır. Üçüncü çeyreğinde ise mefhumlar siyâsî ve içtimâî bir yapıyı tamamlayan bir kuvvet ve te'sîr kazanır."

XIX.asır şiirinin ana hatlarıyla ilgili dikkatini naklediyor.

Şairimiz Hacı Hayrî'yi değerlendirirken elbette bu asrın umûmî vaziyetine âşinâ olmak icâb ediyordu. Aksi takdirde değerlendirmelerimiz tatmin edici olmayacaktı. Çünkü Hacı Hayrî eseriyle birlikte bu yüzyılın insanıdır.

HARPUT TARİHİ

Hacı Hayri'yi tanımak için önce yaşadığı belde olan Harput'u; tarihî, coğrafî, bedîî, ilmî ve kültürel yerini iyi tesbit etmek gerekir. Muhakkak ki fikir ve sanat adamlarının yetişmesinde yaşadığı mekanın tesiri büyüktür. Bu sebepten Harput'u tanımak, şairimiz Hacı Hayri'yi tanımamızı kolaylaştıracaktır.

Harput'un sevilmesinde, tanınmasında, kültür mirasının korunmasında ve yaşatılmasında büyük emeği geçen Harput sevdalısı merhum İshak Sunguroğlu'nun Harput hakkındaki sözleriyle başlamak istiyorum:

"Semalara yükselen, o mütevazi ve vakur başınla etrafındaki bütün muhite bilgi, irfan ve fazilet dersleri veren Harput!

Minarelerinden yükselen ezan sesleri, etrafını çevreleyen bir buçuk iki saatlik zümrüt köyelerine kadar yayılan Harput!

Hanlarını hergün yüzlerce kervan konup kalkan Harput!

Havası, suyu, sakinlerinin içleri ve kalpleri gibi saf, temiz ve aydın Harput!

Dağlarından, taşlarından hayat ve neşe fışkıran Harput!

Bir zamanlar sen, böyle yüksek bir varlık, mühim bir topluluk merkezi olduğun halde şimdi sana ne oldu?

Seni kim susturdu?

Sana kimler kem nazarla baktı... seni hangi zalim ve gaddar eller yıktı, harabetti de, taş taş üstüne bırakmadı?

Şehirler, kasabalar, köyler bazan tabiatın zâlim kahrına uğrarlar. Ya bir deprem veya bir tuğyan orayı hâk ile yeksan eder, sen bu gibi bir faciaya da uğramadın. Ya seni kimler vurdu?

Bu soruya, bir suçlu gibi, doğrusu yüzüm kızararak yine ben cevap vereceğim: Seni bizler yıktık! Seni bizler harabettik!¹

Türk-İslâm kültürüyle yoğrulmuş bu güzide ilim, irfan ve sanat merkezinin eriyip yok olmasına dayanamayan bu gönül ehline, memleketini seven insanların katılmaması mümkün mü!..

Harput, Doğu Anadolu Bölgesinde, Elazığ'ın 5 km kuzeyinde, Murat Vadisi'nin aşağı kısmına açılan Ulu Ova'nın batı kenarında geniş ovalara hakim kayalıklar üzerine kurulmuştur. Onun bu konumu askerî sahada mühim bir rol oynamasına vesile olmuştur.

Çok eski bir yeleşim merkezi olan "Harput" isminin menşei hakkında muhtelif rivayetler bulunmaktadır. MÖ XIII.asra ait bir Hitit çivi yazısı vesikasında(Har-pu-tu-u-ş) şeklinde görülür. Bu vesika Hitit devletinin büyük krallarından biri olan Hattuşil devrine aittir. Harputaş şehriyle bugünkü Harput'un aynı olduğu hususundaki fikir, Prof.Bossert tarafından da ileri sürülmektedir.

Bundan başka MÖ IX-VIII.yüzyılda Harput şehrinin "Ha-r-pu-ta-va-na-s" şeklinde görüldüğünü Kargamış menşeli bir Hitit hiyeroglif kitabesinde mevcuttur².

MÖ IX-VII.yüzyılda Yunan Strabo "Sophere"³ bölgesinde bulunan "Karkathiokerta" ve "Arsamosata" adlı iki şehirden bahsetmektedir ki, bunlardan

¹ İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, C 1, İstanbul 1958, s 9-10.

² H.TH., Bossert, Ein Hethitisches Königssigel, Berlin 1944, s 101.

³ İ. Sunguroğlu, aynı eser, s 43.

birincisiyle Harput'un kastedildiği ve "Harput" adının menşeinin bu "Karkathiokerta" olduğu ileri sürülmüştür⁴. Bu iddia kesin değildir. Esas itibariyle Harput hakkında kesin bilgiler, Milâdî IV.yüzyılda başlamaktadır. Bu yüzyılda İranlılar tarafından zaptedildiğinden bahisle Harput'a "Ziata Castellum" denilir. Arapça'da bu tabir "Hisn-ı Zigad" şeklinde kullanılmıştır. "Ziata"nın Arap has ismine izafetle "ziyâd", kale demek olan "castellum"un da Arapça'daki "Hisn" kelimesiyle karşılanarak "ziyâd kalesi" anlamında tercüme edildiği anlaşılmaktadır⁵. Bu son tabirden Evliya Çelebi de bahseder. Öte yandan Süryanice'de "Ziyat" ve Hisnâ de Zâid" tabirlerine rastlandığı ifade edilmektedir. Meşhur Arap coğrafyacısı "Al-Dımişkî" Hisn-ı Ziyat isminin yalnız kaleye verildiğini ve şehre ise "Hartabird" denildiğini ve bu suretle Arapça'ya bu şekilde geçtiğini ve bazan da "Hayrel-buyût" şeklinde kullanılır⁶.

"Harput" kelimesinin menşeinin Ermenice'den geldiği ileri sürülmüştür. "Bert" hecesinin hisar manasına geldiği "Har"ın da taş demek olduğu nazar-ı itibara alınarak kelimeye "Taş Kale" manasının verildiği görülmektedir⁷. Urartu ve Hurriler döneminde "Harbert" şeklinde yazıldığı "bert"in şehir anlamına geldiği ileri sürülmüştür⁸.

Asur çivi tabletlerinde "Karpata" ile Harput kastedildiği ileri sürülmüştür⁹. Bizans kaynaklarında "Kharpote" şeklinde geçen kelime Frank tarihçileri tarafından "Quartapiert" olarak kaydedilmiştir.

Osmanlı devrine ait vesikalarda ise "Harput" kelimesinin değişik şekillerde telaffuz edildiği ve yazıldığı görülür. Arapça'da geçen "Hartabird" şekline rastlanmakla birlikte genellikle "Harput" veya "Harpurd" biçiminde olunur.

XVII ve XVIII.yüzyıla ait vesikalarda ise "Harprt", "Harbût" veya "Hârbût" şekilleri bulunmaktadır¹⁰.

⁴Nurettin Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, İst.1964, s 9,(4) aynı eser, s 12.

⁵N.Ardiçoğlu, aynı eser, s 23; M.Ali Ünal, *XVI.yy'da Harput Sancağı*, Ankara 1989, s 11.

⁶Ş.Sami, *Kumûsü'l-Âlâm*, III, s 2032.

⁷Ş.Sami, aynı eser, aynı yer.

⁸Y.Fırat, *Yıl 3*, S 25, (1965), s 14-16.

⁹J.Sunguroğlu, s 44; M.Ali Ünal, aynı eser, s 12.

¹⁰M.Ali Ünal, aynı eser, aynı yer.

Türk hakimiyetinden önceki devirlerde Harput'un tarihçesini kısaca ifade edelim. MÖ II. ve IV.bin yıllarında bölgede "Subarlar"ın yaşadıkları ve Fırat isminin bunlar tarafından verildiği ileri sürülmüştür¹¹. Hurrilerin de aynı kökten geldiği iddia edilir.

Hititler devrinde, Harput ve çevresine "İşuva" dendiği bilinmektedir. MÖ VIII. ve IX yüzyıllarda Doğu Anadolu'nun mühim bir kısmını alan Urartular, Harput bölgesine "Supani" ismini verirler. MS I.yüzyıldan III.yüzyıla kadar Harput ve çevresi zaman zaman Romalılar'ın askerî ve siyasî nüfuzu altında kalmış ve daha sonra tamamiyle Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. IV.yüzyıldan VII.yüzyıla kadar, "Ziafa Castellum"un, yani Harput Kalesi'nin bölgede ehemmiyetini korumuştur.

VII.yüzyılda Hz.Ömer zamanında Irak ve Suriye'yi ele geçiren Arap orduları Harput ve çevresini zaptetmişlerdir.

Harput ve çevresinin Türkler tarafından fethi Malazgirt Zaferi'nden sonra, Anadolu'nun birçok bölgesi Türkmenler ve Selçuklu şehzadelerinin yönettiği ordular tarafından zaptedildiği zaman Harput ve çevresinde "Filaret" adlı bir Ermeni asıllı şahıs, meydana gelen siyasî otorite boşluğundan istifade ederek hakimiyet kurmuştur. 1079 yılında Maraş'da ölümü ile kurduğu beylik de ortadan kalkmıştır¹². Bu sıralarda Türkmenler kitleler halinde Harput ve çevresine yerleşmeye başlamış, bunlardan Çubuk Bey önemli rol oynamıştır. 1107 yılında ise Doğu'ya yürüyen Anadolu Selçuklu Sultanı I.Kılıç Arslan, Doğu Anadolu'daki beylikleri kendine itaat ettirmiştir. Bu beyler arasında Çubuk Bey'in oğlu Mehmet Bey de vardır.

Çubuk oğlu Mehmet Bey'in hakimiyetine 1113 yılında Artuklu Belek Gâzi tarafından son verilmiştir. Artuklu Ilgazı'nın yeğeni ve kardeşi Behrâm'ın oğlu olan Belek, Artuklular arasında büyük şöhret sahibi olmuştur. Belek Gâzi'nin hayatı, destan kahramanlarının hayatına benzemektedir. Onda İslâm'ın "Gâzi"liği yanında rta Asya Türk kahramanlığını sembolize eden "Alp" karakteri daha ağır basmaktadır¹³. Hakimiyetini

¹¹HZ Koşay,Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-70,Ankara 1976,s 35.

¹²O.Turan,Selçuklular Zamanında Türkiye,İstanbul 1971,s 68-71.

¹³"Alp" tipi ve karakteri hakkında bkz.M.Fuad Köprülü,İslâm Ansk.C 1,s 379-384.

kısa zamanda Harput'tan Halep'e ve Mardin'e kadar genişleterek Artuklu birliğini kurmuştur. Belek'in ölümüyle Artuklu birliği dağılmıştır. Nurettin Artukşah'ın Harput hükümdarı olduğu zaman, Selçuklular Harput'u ele geçirerek Artuklu hakimiyetine son vermiştir.

XIV.yüzyılın ortalarına doğru Harput ve çevresi, Memlük Devleti'nin yüksek hakimiyeti altında Maraş ve Elbistan taraflarında teşekkül etmiş olan Dulkadiroğulları Beyliği'nin hudutları içerisine girmiştir (1339)¹⁴. Akkoyunlu Devleti'nin genişlemeye başlamasıyla, Harput'u Dulkadiroğulları'ndan almıştır. Akkoyunlu hakimiyeti altında Harput ve çevresi 40 yıldan fazla kalmıştır. 1507 yılında Şah İsmail tarafından fethedilmiştir. Savevî hakimiyeti Harput'a 1516 yılına kadar sürmüştür.

Harput'un Osmanlılar tarafından fethi 1516 baharında 26 Mart 1516 tarihinde gerçekleşmiştir¹⁵. Cumhuriyet'e kadar önemli bir Türk-İslâm beldesi olma hüviyetini muhafaza etmiştir.

Yetmiş yıl evveline ait bir sâlnâmede nüfusu kırk bine yaklaşan Harput'ta; 16 medrese, 4 kütüphane, 11 mahalle okulu, 7 ilkokul, 1 sultani, 1 kız, 1 erkek, 1 askerî rüştiye, darulmuallimin adıyla 1 öğretmen okulu, 1 darülhilafe, 1 nafia fen okulu, 1 ipek böcekçiliği okulu, 1 Amerikan, 2 Fransız, 1 Alman koleji ve 6 Hristiyan okulu bulunmakta idi¹⁶.

Şimdi Harput bir kasaba, hatta bir mahalle olarak varlığını devam ettirmektedir. Gâzi beldeden kalan ancak bu olmuştur. İshak Sunguroğlu'nun duygularına katılmamak mümkün değildir.

---

¹⁴İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1984, s 169.

¹⁵M.Ali Ünal, *aynı eser*, s 26.

¹⁶M.Naci Onur, *Harputlu Divan Şairleri*, Elazığ 1988, s 1.

HARPUR FOLKLORU

Harput folkloru deyip de geçmeyelim; bu folklor, başta sesi ve sazı, oyunları, edebî hüviyeti, masalları, bilmeceleri, deyim, düğün, Hicaz'a gidip gelmeler, ramazanlar, bayramlar, yaz bahçeleri, kış geceleri, kürsübaşı sohbetleri gibi âdet ve gelenekleri ile başlıbaşına bir hazinedir.

Türk insanı, Asya steplerine sığamayan engin ruhunu sanki Harput'a taşımıştır. Sanki Anadolu'yu Türkleştirirken Harput'a daha derin üflemiştir. Günümüzde sadece kitaplarda kalan bu ruhun yok olmasından büyük endişe duyarak bir gün tekrar takdir edileceğini ümit ediyorum.

Harput sevdalısı, Harput folkloruna vakıf olan Fikret Memişoğlu, aşağıdaki şiiriyle duygularını ve Harput'u ne güzel anlatmıştır:

Pür-nûr olup tutuşdum,yandım ocağ içinde
Bir kıvrılan tel oldum,her şep çirağ içinde

"Şirvan"la sîne coştı,ten dâğ dâğ içinde
Cân tenden ayrı düştü,ten dâğ dâğ içinde

"Hoyrat,Maya,Elezber",sızlattı kalbi yer yer
Bir "Versah" ettim ezber,en içli dâğ içinde

"Divan"da neşve buldum,"Nevruz" okunda doldum
"Tecnis"le candan oldum,devr-i ferâğ içinde

Sâkî piyâle dolsun,son söz "muhalif" olsun
"Hayrî"yi an da mey sun,bir şen bâğ içinde

Nağmeyle "Hafız Osman",her derde oldu derman
Hâlâ o nağme tannân,hâlâ dimâğ içinde

Bu kadar zengin bir folkloru tanıtmak bizim açımızdan ve konumuz itibariyle mümkün değildir. Fakat kenarından geçerken el sallamadan, merhaba diye bağırmadan edemiyeceğim.

Bir milletin duygularını, düşüncelerini, hayatlarını en samîmi şekilde türküler anlatır. Milletin yüreğini tanımak istiyorsan, onun musîkisini tanıman gerekir.

Halk musîkisinin beşiği Harput'tur. Harput ve çevresinde, Anadolu'nun hiç bir bölgesinde olmayan Orta Asya'dan gelme, en eski bestelere rastlandığı gibi; ayrıca bir makam tertibi de vardır.

Bu tertip, "peşrev"den sonra "gazel" (ağır hava), arkasından ağır türküler, bu türkünün şevkiyle, arada söylenen yüksek hava ve bu yüksek havanın ayağından gelen oynak türküler, yerli deyimle "şıkıtlımlar" olmak üzere, bir düzene bağlıdır.

Harput musîkisinde içli bir ibâdetin coşkusu hissedilir. Bir makama başlanırken, söylenen gazellerde, ilâhî çeşnisi vardır.

Gazeller, dört perde üzerinden söylenir. I.perdeye "pes perde"; II.perdeye "üst perde"; III.perdeye "tiz perde"; IV.perdeye "düz perde veya bağlama perdesi" denir.

Hacı Hayrî Bağ'ın Gazeli bestesine göe, aşağıdaki şekilde söylenir:

Sinemde bir tutuşmuş-yanmış ocağ olaydı "çıkmalı"
Sinemde bir tutuşmuş-yanmış ocağ olaydı "çıkmalı"

Zülfün karanlığında bezme çerağ olaydı "çıkmalı"
Zülfün karanlığında bezme çerağ olaydı "düz"

Nakarat

Ah nolaydı yar nolaydı sâkî bâde dolaydı "çıkmalı"
Ah nolaydı yar nolaydı yâr bâde dolduraydı "çıkmalı"

Şu garib gönlüm için kanun icat olaydı "düz"
Şu mahzun gönlüm için kanun icat olaydı "çıkmalı"

Hoyrat Ara Nağmesi "sazla"

Ağam gamzedeler gamze deler
Aaah gaam vurur oğul, gamze deler ey ey ey ey
Digel belâlîmsin ey ey balam ey

Meyhaneler kapusu bahtım gibi kapansın "düz"
Meyhaneler kapusu bahtım gibi kapansın "düz"

Rindâne bâde içmek sensiz yasağ olaydı "düz"
Rindâne bâde içmek sensiz yasağ olaydı "çıkmalı"

Hoyratın II.kısımının ara nağmesi "sazla"

Aaah sînemi yavrum ok delemes vay ağam vay
Ah hele zalim deelerse yavrum gamze deler

Aman aman aman
Digel halim yaman dağlar duman.

Efsâneler yazardım sevdâ-yı aşka dair "çıkmalı"
Efsâneler yazardım sevdâ-yı aşka dair "düz"

Gamdan dilimde Hayrî hâl-i ferağ olaydı "düz"
Gamdan dilimde Hayrî hâl-i ferağ olaydı "çıkmalı"¹⁷

Aynı nakarat aynı tarzda devam eder.

Sözü şiirleştiren, şiiri musîkileştiren Harput'a, Harputlular'a hayran kalmamak elde değil.

Biz burda Harput'ta söylenen musîki makamlarının, aletlerinin ve oyunlarının adını zikretmekle iktifa edeceğiz.

A. AĞIR HAVALAR

1.Rast, 2.Nihavend, 3.Mahur, 4.Hicaz, 5.Saba, 6.Uşak, 7.Beyatî, 8.Hüseynî, 9.Nevruz (Karcıgar), 10.Muhelif (Hüzzam), 11.Acem-i Aşran, 12.Muhayyer. Bu esas makamlara, sırf Harput'un malı olan aşağıdaki sekiz makamı da eklersek ağır havalara

¹⁷Fikret Memişoğlu, Harput Ahengi, İstanbul 1960.

yirmiye çıkmış olur: 13.Divan, 14.Tecnis, 15.Müstezat, 16.İbrahimiye, 17.Tatvan, 18.Varsah, 19.Elezber, 20.Kürdi.

B. UZUN HAVALAR

a. Mayalar

b. Hoyratlar: 1.Şirvan Hoyratı, 2.Bağrı Yanık, 3.Kürdili Hoyrat, 4.Kesik Hoyrat, 5.Beşirî Hoyrat, 6.Muhalif Hoyrat.

MUSİKİ ÂLETLERİ

1.Davul, 2.Zurna, 3.Kırnata, 4.Çığırtma, 5.Kaval, 6.Keman, 7.Kanun, 8.Saz, 9.Def.

OYUNLARI

A. MÜZİKLİ OYUNLAR

1.Kalkan kılıç, 2.Halaylar, 3.Üç ayak, 4.Horum, 5.Çayda çıra, 6.Tamzara, 7.Arap oyunu, 8.Gelin oyunu, 9.Şeve kırma.

B. MÜZİKLİ TEMAŞA

1.Zeybek, 2.Urum kızı, 3.Al karakuşun yavrusun, 4.Deve oyunu, 5.Cirit oyunları

C. EĞLENCE OYUNLARI

1.Fincan (yüzük oyunu)¹⁸.

Bir algalı bir maya ile musîki faslına zorzda olsa son verelim.

¹⁸j.Sunguroğlu,aym eser,s 45-46.

"Susam açmış,sünbül açmaz,gül ağlar
Gül dalına bülbül konmuş zar ağlar
Benim gönlüm melül mahzun kan ağlar
Canı nidem cananımdan ayrıldım"¹⁹

Elbette böyle dolu dolu olan bir beldede çok şair yetişmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi sözü şiirleştiren, şiiri musfikileştiren insanları en azından tanımak ve tanıtmak bir şükran borcu olsa gerektir.

İslâmiyet'le müşerref olan Türk Milleti onun tabii uzantısı olan edebiyatını da almış, XX.yüzyılın ilk yarısına kadar bunu çeşitli görünüşler ve değişikliklerle devam ettirmiştir.

Takriben VI.asır süren klasik edebiyatımız XIX.asırda Tazimat hareketinin te'siriyle hızını kaybetmiştir. Divan kültürü kaynaklarından uzaklaşan klasik edebiyatımız, gerilemeden ziyade kabuk değiştirmiş, yeni bir boyut kazanmıştır. Sosyal ve beşerî ihtiyaçlara hitabeden muhteva ve sadeleşen dil ile, yeni hüviyetine bürünmüştür.

Halk şiiri, divan şiirine; divan şiiri de halk şiirine doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu esasında arzulan bir yakınlaşmadır. Bu tabii seyir daha sonra yapılan müdahalelerle, zoraki olarak koparılmıştır.

19.yüzyılda Harputlu divan şairlerinde de aynı yakınlaşmayı görüyoruz. Şekilde eskiye bağlı, muhtevada yeni temalar mevcuttur. Muhtevada tamamen eskiden kopmuş demek de yanlış olur.

19.yüzyılda Harput'ta yaşayan ve Divan tarzında şiirler yazan bir çok şair vardır. Bunlar: Nami Mahmud Mithat Efendi (Çemişgezekli-zâde), Yusuf Şükr-i Harputî, Ahmed Hamdi-i Harputî (Sağmanlı-zâde), Mustafa Sabri Efendi, Hacı Hayri Bey, Veysî, Sungur-zâde Hacı Abdülkerim Efendi, Rahmî-i Harputî, Muallim Sadi, Hacı Raşid Efendi, Kanbaluk-zâde Hazmî, Çırpanî-zâde Ali Haydar Bey.

Veysî, Akif Paşa gibi yaşadığı hayattan şikayetçidir. Konularında hayata küsmüşlük ve bedbinliği işler.

¹⁹J.Sunguroğlu,aynı eser,s 165-216.

Sungur-zâde Hacı Abdülkerim Efendi, ilmi sayesinde Divan şiirini tetkik etme imkanı bulmuş, Nedim'in gazelini tahmis etmiştir.

Rahmî-i Harputî, Divan şairlerinden diğerlerinden daha çok etkilenen biridir. Divanı vardır ve matbudur.

Muallim Sadî şiirlerinde dinî ve felsefî konulara ağırlık vermiştir.

Hacı Raşid Efendi Divan tarzına hakim ve bu sahada şiirler yazarken, halk şiiri tarzında ve bilhassa Filozof Rıza ve Neyzen Tefik üslubunu hatırlatan şiirlerinin yanısıra, Erzurumlu Emrah'ı andıran deyişlerin de sahibidir.

Kanbalak-zâde Hazmî, Divan sahibidir. Divanı müretteb değildir. Şiirlerinde umûmiyetle tasavvufî ve hikemî konulara yer vermiş ve bu konuda başarılı olmuştur.

Çırpanî-zâde Ali Haydar Bey, Nedim, Tanzimat ve Servet-i Fünun'un tesirinde kalmıştır. Diğer Harputlu Divan şairlerinden bu yönüyle ayrılır²⁰.

Türk dünyasını güzelleştiren Harputlu'ya, Harput Folkloru'na teşekkürler.

---

²⁰N.Onur,aynı eser,s 10-12.

II.BÖLÜM

HACI HAYRÎ'NİN HAYATI

Hacı Hayrî, 1877'de mebus olan Harput ulemasından Efendigiller ailesine mensup olup, Hoğulu Hacı Hafız Mahmud Efendi'nin büyük oğludur. Hacı Hafız Mahmud Efendi de şair ve âlim bir zat olup, şiirlerinde Vahdî mahlasını kullanmıştır.

Hacı Hayrî'nin asıl ismi Hayrullah'tır. İstanbul'da Harputlu Hayrî namıyla tanınır. Nüfus kaydında da Mehmet Hayrullah olarak geçer.

Hacı Hayrî'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda farklı rakamlar mevcuttur. ZF.Fındıkoğlu, Hayat Mecmuası'nda Harputlu Hacı Hayrî'nin doğum tarihini Hicrî 1260-1265 olarak belirtmektedir²¹. Harput Yolları adlı eserde doğum tarihi 1277 H. (1860 M.) olarak kaydedilmiştir²². Elazığ'da çıkan bir dergide yazılan makalede 1272 H. (1855 M.)'de doğduğu ifade edilmektedir²³. Bu husus hakkında yine Harput şairlerinden olan Rahmî'nin, Hayrî için yazmış olduğu Cevherî tarihi noktalı harflerin Ebced hesabıyla 1277 (1860)'ı göstermektedir²⁴.

²¹Z.Fahri Fındıkoğlu. *Harputlu Bir Şair,Hayat Mec.,C 3,S 57,K.E.,1927,s 14-15(94-95)*

²²İ.Sunguroğlu,*aynı eser,C II,s 182.*

²³Z.Güler. *Hacı Hayri Bey, Yeni Fırat Dergisi,Elazığ 1966,s 29-30.*

²⁴N.Onur,*aynı eser,s 105.*

Hacı Hayrî'nin Tarih-i Velâdeti

Cenâb-ı Hâfız-ı Vahdî Efendi kim zâtı
Kemâl ü ma'rifet ü fazl u ilme oldu penâh

Uluvv-i kâb ile ensâb-ı pâki hep ulemâ
Pekâik-i hünere ced-be-ced olup âgâh

Hak eyledi ana ihsân bir dürr-i yektâ
Göründü nâsiye-i tal'atinde fazl-ı ilâh

O tıfl-ı pâkin olupdur ki tabî mesûd
Tulû' edince kıran eylemişdi mihr ile mâh

Zuhûr eyledi izz u şerefle hayr-ı halef
Muammer ide kemâl ile Hazret-i Allah

O denlü mazhar-ı maarif ide ki Hak
Kemâl-i marifetinde bulunmaya eşbâh

Serinde cevherî tâviz Rahmîyâ târih
HAYIRLI ad ola mehd-i ZAMANDA HAYRULLAH

Bu tarih hesabı adı geçen makalede Hicrî 1272 olarak hesaplanmıştır. Cevherî tarih mısraını (hı=600+ye=10+ze=7+nun=50+hı=600+ye=10=1277) yan yana koyup kopladığımızda 1277 H rakamını buluruz. M.Naci Onur, Fırat Üniversitesi'nin Folklor ve Etnografya I. Sempozyumu'nda takdim ettiği tebliğde 1860 tarihinin doğruluğunu ihtiyat kaydıyla kabul edilmesini ifade etmiştir.

Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb'daki şiirlerin 25 yaşına kadar yazıldığını, Hayrî, divançesinin mukaddimesinde belirtmektedir. Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb, 1302 H'de tab edildiğine göre, 1302'den 25'i çıkardığımızda 1277 H rakamına ulaşmış oluruz.

Hacı Hayrî'nin tahsil hayatı babasından aldığı bilgilerle başlamış, bir süre mahalle mektebine devam etmiş, daha sonra Harput'daki Yusuf Kâmil Paşa Medresesi'nde eğitim ve öğretimini sürdürmüştür. Medresede amcasının oğlu Hacı Abdülhamit Efendi'den Arapça ile birlikte şiir ve inşâ dersleri görmüştür. Zekî olmasına rağmen medrese tahsilini bitirememiştir. Bu arada babasından da Farsça öğrenmiştir.

Kabiliyeti, zekâsı ve ailesinin desteği ile kendi kendini yetiştirmiştir. Divançe'nin mukaddimesinde de belirttiği gibi, babasının teşvikiyle küçük yaşta şiirler ezberleyip, yazmaya başlamıştır.

1874'de babası, Hacı Hayrî ve kardeşi Lutfullah'ı beraberinde Hicaz'a götürmüştür. 14 yaşındaki bu vatandan ayrılış, onda küçük yaşta vatan teminin çekirdeğini meydana getirir. Bu tesir altında:

"Oldu gurbet meskenim ettim vatandan inhıraf
Badezin arz eylesün dildâre halim telgraf."

diyerek duygularını arz etmiştir.

Hicaz dönüşü babasıyla birlikte İstanbul'a gelmiş ve anne tarafından akrabalarının yanında kalmıştır. 1875'de Onu Mülâzemetle Evkâf Nezâreti mektubî kaleminde görüyoruz. 1877 yılında babasının Harput mebusu olarak meclise girmesiyle ailesine kavuşur. 1879 yılında tekrar Harput'a dönerek Mamûretü'l-Aziz Sancağı Temyiz Meclisi sorgu hakimliği vekaletince bidâyet mahkemesi zabıt katibliğine, Ergâni madeni bidâyet mahkemesi başkatipliğine ve 1881'de de Mamûratü'l-Aziz vilayeti idare meclisi başkatipliğine tayin edilir. 34 ay sonra da bu vazifeden ayrılmıştır.

İhtirashlı bir yaratılışa sahip olan Hayrî, tekrar İstanbul'a döner. 1884-1886 İstanbul'da geçirir. Aynı zamanda da Divan-ı Muhasebat Tahrirat Kalemine devam etmiştir. İstanbul'daki bu kalışı Ona, edebiyatı ve edebiyat çevrelerini yakından tanıma imkânı verdi.

1885'te Dersim Mektupçuluğuna tayin edildi. 1866'da da "Saniye" rütbesini aldı. Dersim'in sancağa çevrilmesiyle de açıkta kalarak, tekrar Harput'a döndü. 1890'da "Mütemayiz" rütbesiyle Mamûrat'ül-Aziz vilayeti resmî gazetesinin muharrirliğini yapar. Gelişiyile birlikte gazetede büyük değişiklikler yapar. Yapılan değişiklikler, gazeteye yeni bir çehre kazandırarak satışını artırır. Kendinden sonra gelenler, Hayrî'nin çizgisini devam ettirmiştir. Yine bu yıllarda Mamûratü'l-Aziz İdâdî Mektebi müdür vekaletine, iki

defa da istinaf mahkemesi azalığında bulunmuştur. 1899'da Musul, 1900 yılında Diyarbakır mektupçuluğuna, 1905'de Ergani ve sonra da Dersim mutasarrıflığına tayin olunur. "Ulâ Sınıf-ı Sanisi" rütbesini ve "Mecidî Nişanı"nı kazanmıştır. Ergani'de mutasarrıf iken bir papazdan da Fransızca öğrenmeyi ihmal etmemiştir. Dersim mutasarrıflığında 7 ay kaldıktan sonra azledilir ve Harput'a döner. Bu azilden sonra kendini alkole verir. Hayatı zorlaşır. Vazifesine tekrar dönmek için yazdığı mektuplarından bir sonuç alamaz.

Hastalığı ilerler, tedavi için İstanbul'a gider, orada rahatsızlığı artar. Fransız Hastanesi'ne kaldırılır. 28 Zilkade 1328 H (1910)'de vefât eder. Mezarı Edirnekapı Kabristanı'ndadır.

EDEBİ ŞAHSİYETİ

Anadolu'nun ilim ve irfan köşesi olan Harput'ta ilim ve irfan sahibi bir aileye mensup olan Hacı Hayrî'nin, edebiyatla ciddî olarak ilgilenmesine vesile olan olayla mevzuumuza başlıyalım.

"...Dersaadet'te iken Muallim Naci Efendi merhum Tercüman-ı Hakîkât gazetesine âsâr-ı edebîye yazar ve her taraftan yağdırılan eş'ardan Tercümana derc edilenlerin bazılarını takdir ve bir takımını zarifâne tenkit ederdi. O sırada Muallim merhumun:

Her melâl-âbadı nüzhet-gâha tahvîl eylerim
Gittiğim her yerde bir meyhane teşkîl eylerim

matlalı gazelini:

Olsa ğam gönlümde zevk ü şevke tebdîl eylerim
Âlemi bir âlem-i asûde tahyîl eylerim
Nerde olsam kendime bir neşve tahsîl eylerim
Suretinde tahmis ederek matbaya gönderdim²⁵

---

²⁵ İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 183

Görülüyor ki Hacı Hayrî edebiyatı yakından takib eden biridir. Bilhassa klâsik edebiyatta devrin üstâdlarından biri olan Muallim Naci'ye karşı sevgi ve alâka duymaktadır. Bu alâka, esâsen şairin klâsik edebiyata duyduğu ilgiden ileri gelmektedir. Muallim Naci, Hacı Hayrî'nin şiirini beğenmiş, O'na iltifatta bulunmuştur. Bu iltifat Hacı Hayrî'de ayrı bir şevk ve heyecan uyandırmış aynı zamanda cesaret vermiştir. Muallim'e duyduğu şükran duygularını ifâde edebilmek için bir başka gazelini tahmîs etmiştir.

Muallim'in:

Gördüm âşârın bahârında oldu sahralar benim
Olmamak mümkün mü en şiddetli sevdâlar benim

matlalı şiirini Hayrî:

Öyle müstağni dilim güyâ ki dünyalar benim
'Âlem-i meyhânede her bir temâşâlar benim
Dil-rübâlar bâdeler câm-ı muşaffâlar benim

şeklinde tahmîs etmiştir.

Son yüzyıl şairleri üzerinde hikemî tarzdaki söyleyişleri ile büyük etki bırakan Nâbî, Hayrî'nin de takdîrini kazanmış olacak ki, şairimiz, şiirini tahmîs edemedi yapamamıştır.

Nâbî'nin:

Peyk-i nâlem yâre varsun âh u zârım söylesin
Âb-ı çeşm-i girye-i bî-ihyârım söylesin

Matlalı gazelini Hacı Hayrî:

Âh-ı serdim yâre hâl-i ızırânım söylesin
Dağ-ı sînem sûziş-i cism-i nazârım söylesin
Şerha-i zağm-ı dili seng-i mezârım söylesin

şeklinde tahmîs etmiştir. Yine Nâbî'yi hatırlatacak seviyede hikemî şiirleri de vardır.

Şöyle ki;

"Hayrî devâm-ı âlemi bulmak muhâldir
Çeşm-i dakîka-bîne cihân bir hayâldir
Vazı-i zamâna mâil mahv u zevâldir
Her vakt ü hâle hâl-i selef mişâldir
Biz de felekde çok görürüz inqılâblar."

Hacı Hayrî gibi rind-meşreb bir şairin Nedim'den etkilenmemesi mümkün değildir;

"Gelsün bu gice meclise muṭrible piyâle
Ger taze civân yoksa al köhne şarâb olsun"

söyleyişleri ne kadar Nedim'e yakındır.

Hayrî görev yaptığı yerlerdeki bazı devlet büyüklerinin de şiirini tahmîs etmiştir.

Bunlardan Mamuratü'l-Azîz valisi Nâfi' Efendi'nin²⁶:

"Hakka kim eyler ise şidk ile tefvîz-i umûr
Olsa şad rehzen-i râhi eder asûde-'ubûr"

maslâlı gazelini:

"Kim ki iḳâ'-yı nifâkı ile ider kaçd-ı sürûr
Eyler aḳkâm-ı kaẓâ fi'iline nisbetle südür
Keyd-i fâsid kılamaz tab'-ı selîmi rencûr"

şeklinde tahmîs ederek, saygısını ifade eder.

Hacı Hayrî'nin şiirlerinin en güzeli olarak belirtilen:

"Sînemde bir tutuşmuş yanmış ocağ olaydı
Zülfün karanlığında bezme çerağ olaydı
...

Efsâneler yazardım zevdâ-yı aşka dâir
Gamdan dilimde Hayrî hâl-i ferâğ olaydı"

gazeli, Harput'ta uşşak, İstanbul'da hüseyinî makamında bestelenmiş olup, Osman Nevres'in gazeline nazîre olarak yazılmıştır²⁷.

Hacı Hayrî bazan mistizme kaçarak:

"Etmez diriğ nağd-i ḳayâtı 'aşîkan saña
Olsun fedâ hemîşe bu can u cihân saña"

derken, Fuzûlî'nin te'sîrini götürür.

²⁶ Nâfi 1823'de Adana'da doğdu. Tahsilini İstanbul ve Şam'da tamamladı. 1883'de Ma'muratü'l-Azîz valiliğine tayin edildi, 1.5 sene sonra azledildi. İnal, M.Kemal, SA, TŞ, s 1065.

²⁷ "Sinemde ger müessir bir dâd-i âh olaydı
Ruhsarımı yakardım ger gökde mâh olaydı
Evel-senin elinden şekvâye ben giderdim
Âlemde âşıkane bir dâd-hah olaydı
Zülfün görenlerin her bahtı siyah olurmuş
Tek zülfünü göreydim bahtım siyah olaydı
Olmazdı kalb-i mahzun tâ böyle zar u mecnun
Çeşmin kılaydı etsun zülfün penâh olaydı
Ömrüm içinde senden ger bir vefâ göreydim
Razı idim gamınla ömrüm tebâh olaydı
Güçmüş murada ermek Nevres vefâ yolundan
Ey kaç küy-ı yâre bir başka râh olaydı" O. Nevres

Naatında ise; Türk âleminde 500 yılı aşkın sevilerek okunan ve söylenen Süleyman Çelebi'nin, Mevlidi'nin etkisini görmemek mümkün değildir.

Mevlid'in:

"Bu gelen aşkına devretti felek."

"Merhabâ ey pâdişâh-ı dî cihan
Senin için oldu kevn ile mekân."

"Çünkü nûrun rûşen etti âlemi
Gül cemâlin gülşen etti âlemi."

"Umarız senden inâyetler ola
Raḥmet irişe şefâatlar ola."

beyitleriyle Hacı Hayrî'nin naatındaki;

"Eşer-i aşkın ile geldi felekler vecde"

"Ey vücûdıyla vücûda gelen arz u eflâk."

"Aks-ı feyz-i nazarın yaqtı semâda mâhı
Garç-ı nûr etti yüzün pertev-i Arşullâhı."

"Gözedir hâl-i perîşâna inâyet senden
Umuyor bunca meâşiye şefâat senden."

mısra ve beyitleri manâ itibâriyle aynı, söyleyiş bakımından da çok yakın bir benzerlik gösteriyor.

Hayrî, şiirlerini şekil itibariyle tamamen Divan Edebiyatı'nın te'siri altında inşa etmiştir. Buna mukabil Divan şairlerinin manâ ve hayal zenginliği görülmez.

O'nun şiirlerinde 19.yüzyıl Divan şiirinin özelliklerini bulabiliriz. Bu yüzyılda işlenen temalar O'nda da yer almıştır.

Şiirde çok kısa süren çiraklık döneminin ardından zekâsı, kabiliyeti ve bilgisi sayesinde çabuk kurtulur. 25 yaşına kadar yazdığı şiirlerini ihtiva eden "Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb"da:

Hayrî yine şevk aldı gönül nazmı terinde
Baktım nice mecmuayu fikrimce gazel yok

diyor. İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal da bunu: "Baktımsa da mecmuana hoş bir gazelin yok" şeklinde inşad etmesine rağmen, hayatının ortasında ve sonlarında söylediği şiirlerin takdîre şâyân olduğunu belirtiyor.

İbnü'l Emin'in de ifade ettiği gibi şair, hayatının ortalarında kendi de çıraklık devresini atlattığının farkındadır. Biraz gurur, biraz dua gibi şunları söyler:

Menbâ'ı feyz-i sunuhât eyle YâRab kalbimi
Nazm u nesrim âlem-i irfanda şöhrê-yâb ola

Cûş ede mizâb-ı hâmemde zülâl-ı sânihât
Feyz-i tab'ımdan cihân-ı marifet sîrâb ola

Bu beyitler aynı zamanda şiirin bir Allah vergisi olduğunu kabullenmenin bir ifadesidir.

Allah'tan başka hiç bir şeye lüzümünden fazla bağlanmama terbiyesiyle yetişmiş olan ecdâdımız. O'na yakınlığı nisbetinde mes'uttur. XIX.asrın şüpheli atmosferinde derin bir inanç ve iman sahibi olan şairimiz Allah'ın huzurunda huzûr bulur.

Sebze-zâr-ı emelim oldu hâzan Ya Rabbi
Mürğ-i dil etmeye mi âh u figân Ya Rabbi
Öyle hasret-zede-i ye's-i fütûr oldu gönül
Gelmiyor hatınma can u cihân Ya Rabbi

Hayatı ve insanı yeniden keşfe çalışan 19.asır insanı beşerî şikayetlerin esiri olmuş, bazen yokluğa, bazan yalnızlığa, bazen de Allah'a sığınmıştır. Hayrî, asrın hoşnutsuzluk hastalığına yakalanmakla birlikte, din duygusu kendini çok kuvvetli olarak hissettirir. Tasavvufî bir yönü bulunmamasına rağmen, hayatının bütün dönemlerinde ve bütün şartlarda kendine en sağlam liman olarak, Allah ve Resulüne sığınır.

"Yokdur hayırlı bir 'amelim bes budur emel
Mevlâ sezâ-yı mağfiret eyler bu ümmeti

Kesemem ümîdi merhâmet-i kird-gârdan
Hakkın 'ibâd-ı mücrimedir luğf-ı rahmeti."

Kezâ Allah Resülû için de dili değil, gönlü konuşur:

Ey vücûduyla vücûda gelir 'arz u eflâk
Saña hâs oldu bu 'âlemde hişâb-ı levlâk

Tâ ki dünyâları pür-feyz ide nûr-ı İslâm
Ravza-i pâkine mevşûl ola bizden de selâm."

derken, "Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" kudsî hadisini naklediyordu.

XIX.asır insanı, beşerî meşgâle ve ıztırâblarla yüklüdür. Dünyanın faniliğinden, boşluğundan yakınmadan edemiyordu.

Adem kasidesiyle âşikâr hale gelen bu düşünce, şairimizde de görülür.

Dünyada fenâdır bu fenâ herkese sârf
Ahkâm-ı 'adem cümle ekâlimde cârf

Bu boşluğun verdiği hüznle mey meclislerinin müdavimi olmuştur. O'nun vazgeçmediği hususlardan biri de işret ve rindliktir. İşret ve rindlik klâsik edebiyatımızın en önemli temâlarıdır.

Hamid'in bu konuda söylemiş olduğu şu beytine:

"Ne bulur meyde bilmem ol ayyaş
Her kadeh mevte doğru bir basamak."

karşılık, Hacı Hayrî:

İstekle değil içtiğimiz bâde velâkin
Hicr âteşini zehr ile söndürmek içindir
Mey, neşveye de zevke de mahsus değildir
Erbâb-ı gâmı belâ tez öldürmek içindir

şeklinde cevap verir.

Hacı Hayrî, yavrularını kaybeden bir babadır. R.Ekrem gibi O da duyduğu te'essürle duygularını Ekrem'e yakın bir şekilde ifade eder.

Var yine bir âteş-i hasret dil-i bî' -çârede
Öyle hasret ki adem sahrası hâil arada

Eylemişken bundan evvelce Edîbem irtihâl
Oldu Mağmudumla sâkin sûziş-i ye's ü melûl

Beşerî aşkı yaşayan Hayrî, Iğık'ı denilen yerde Zekiye adlı bir hanıma tutulur.

Zekiye, Divan şiirinin güzellerinden biri değildir. Aramızda yaşayan biridir.

Anlar ne varsa dilde anlamaz geçer
Ol işve-sâz mişli bulunmaz Zekiye'dir

şeklinde, daha ziyade halk şiirindeki aşkı terennüm etmiştir.

Tanzimatla birlikte edebiyatımızda ayrı bir yere sahip olan vatan-millet-hürriyet temi, Hayrî'nin şiirlerinde de çok önemli bir yer tutar. O'nun vatan anlayışında mücerredlik yoktur. Haşim gibi hayal beldesine sığınmaz, vatan yaşadığı yerdir. Ekmeğini yediği, suyunu içtiği, havasını aldığı, ecdâdının gizli ve açık hatıralarının bulunduğu yer. Şöyle ki:

"Oldu gurbet meskenim etdim vatandan inhirâf
Bâdezin 'arz eylesün dildâre hâlim telgraf."

"İştîyâk-ı vatanı kaynatarak dillerde."

"Ey nâme gidersen vatana söyle ki Hayrî
Bey-zâde-i hâmen gibi âh sen de geleydin."

"Dururdu pîş-ı nazarda çemen-serâ-yı vatan
Olurdu bezmde âmâde âşinâ-yı vatan."

"Vatan vatan diye fikrimle iştiğâlâtım
Tecessüm eyledi karşımda hep hayalatım."

diyerek, halk şiirindeki aşıkların, sazla gurbet ellerde söylediklerini Hayrî, aruzla, aynı sıcaklık ve samimiyetle ifade etmiş oluyor.

Hayrî, içinde yaşadığı cemiyetten bî-haber değildir. İctimâî ve millî meseleler O'nu derinden rahatsız eder. Doğu Anadolu'da yayılan Ermeni mezâlimine karşı, millî duyguları şahlanır. Türkçe-Ermenice karışık olan şu manzûmeyi söyler:

"Aşan, Zavaş, Dundavrikler hani sizde fedâyî
Tüfenk sesi işidince hep olduğunuz cüdâyî

Ermenistan olmuş diye karar iken hülyayı
Sebep oldu gözü yaşlı ağzı eğri b...nişan.

İşte tüfenk işte lüver şte sana martini
Ermeni'den bey mi olur kılınımın Artini"²⁸

Hayrî'nin mizahî ve hicivci bir tarafı vardır. Bu yönüyle bazen Nefî, bazen Eşref olur. Bunlardan Katırcı-zâde Ali Efendi'nin ölen eşek ve ineği hakkında yazdığı destanlar dikkate şeyandır.

²⁸ Yuvalı, Abdulkadir: Harputlu Hacı Hayrî Bey'in 1311(1895) tarihinde Ermeni İsyanı için yazmış olduğu şiirin düşündürdükleri. AÜ 8-12 Ekim Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumlari ile ilişkileri Sempozyumu, Erzurum 1984.

Hâzâ Destân-ı Eşek

Ey beyaz renkli siyah gözlü eşek
Bahçede zırlar idin ot yiyerek
Bana çok gördü sana kıydı felek
Bağa gittikçe yaya ter dökerek

Sebeb-i mevtin olana söğerek
Diyeyim âh eşek vâh eşek

Bu manzumenin Namık Kemal'in Hırre-nâme adlı manzumesiyle yakın benzerlik içindedir²⁸.

Hicvin üstadlarından biri olan Şeyhî sesini bir nebze de olsa Hayrî'yle tekrar buyurur.

Har-nâmedeki,

"Ol kadar çeker idi yükler ağır
Ki teninde tü komamışdı yağır."

beytine karşılık olarak, Hacı Hayrî'nin manzumesinde:

"Yükletirdin yükü gâyetle ağır
Sırtım üstünde açılırdı yağır."

beyti vardır. Yine Har-nâme,

"Ol şehün işi izz ü nâz olsun
Düşmeninün gamu niyâz olsun."

duasıyla sona erer. Hacı Hayrî'de bu dua şöyledir:

"Sen heman sağ olasın var olasın
Daimâ rakîb-i rehvâr olasın."

²⁸ Hırrenâme

*Kedimin her gece böbrekle dolardı sepeti
Yok idi nimetinin rahatının hiç adedi
Çeşm-i şehîlâ nigeği fârik iken nik ü bedi
Sardı etrafım bin türlü adular turedi*

*Kedimi gaflet fâre-i idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi
Keyfi gelse bıyığım oynatarak murlar iken
Kızdırırsan yüzüme atlayarak hurlar iken
Kuyruğu geçse ele dırlanarak zırlar iken
Sofradan her kedimin defini hazırlar iken*

Hayrî'nin hicivleri bu kadar değildir. Bunların büyük kısmı küfürlerle doludur. Her gördüğü ahlâksızlığa, yolsuzluğa bir hicviye yazmıştır. Elazığ valisi Halit Bey'in yolsuzlukları üzerine şöyle der:

Gerçi vardır 'âlem-i imkânda bir vâfir teres
Bir dahi gelmez bu dehre böyle bir kâfir teres

Zikr ü fikri zevcesinde ibâret şüphesiz
Kendin ammâ gösterirdi âbid ü zâkir teres

Bir vezir olmak dilerken âkıbet oldu rezil
S... gitti bu elden hâib ü hâsir teres

Hayrî'nin çağdaşı olan şair Eşref de "A Teres" redifli uzun bir hicviye yazmıştır.

Aralarındaki benzerlik çok azdır. Bu yüzden birbirine te'sirini düşünmek zordur.

Hacı Hayrî kitâbeler de yazmıştır. Çemişgezek kazasında yeniden inşa edilen Hamidiye Medresesi'nin kapısı üzerine yontulmuş olan:

"Şah-ı Fâruğ-ı siyer hażret-i sultân Hamid
Etdi bu medreseyi tâlib-i ilme te'sis

Yazdı cevherle de Hayrî kulu târih-i selis
Merkez-i feyż-i ebed ola bu Daru't-tedris"

mısraları ona aittir. Elazığ hükümet konağının vali Enis Paşa zamanında yapılışı için de bir tarih yazar. Kapı üzerine hakkolunan bu manzum tarih şöyledir:

"Kilk-i zerrin ile târihi yazılısın Hayrî
Menşe-i 'adl ede şu daireyi Rabb-ı mecîd" 1896(1312 H).

Hayrî'nin şiirlerinde tabiat, renkli bir imaj dünyasından aralanan, şeffaf bir perde arkasından görülür. Bir "bahariyye"sinde şöyle demektedir:

"Erdi bahâr aldı çemen-zârı lâleler
Güyâ konuldu her yere rengîn piyâleler

Tağdır eder zemîne felek eşk-i reşkini
Her berg-i tâze üstüne saçmağda jâleler

Ayrıca Harput şarkıları arasında lirik ve samimi ifadesiyle mühim yer tutan bir şarkısında yaşadığı mekânın tabiatını buluruz.

"Bağlarda çemen soldu
Mestûr-i gubâr oldu
Kes nağmeyi ey bülbül
Güller yine hâr oldu."

Hayrî, Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb'ında yer alan şiirleri için, "fuzuliyetin âsârı olmak üzere" ifadesini kullanır. Buna karşılık geçen zamanla şiir hakkındaki kanaati değişmiş ve oturmuştur. Hayrî'ye göre; şiirden zevk almak insan için doğuştan getirilmiş önemli bir haslettir. Bu nedenle heyecan uyandıran, tesir eden, san'atlı ve latif şiirleri külfetsizce yazabilmek, kabul edilmesi gereken bir fazilettir.

Numune-i Muharrerât adlı eserinde "âsâr-ı şi'riye" adlı makalesinde şiir hakkındaki düşüncelerini kısaca şöyle açıklar: "Edebiyatın kısm-ı âlisi şiirdir. Ondaki hazz-ı ruhâniyi zevkâşinâ-yı eş'ar olunlar bilir.

Mîküned tesir-u diğêr der dil-i rüşen suhen
Çehre-i nâzik beyek peymâne rengin mişevêd

Neşidesinde şiir demek olan suhenin tesiri latifi pek güzel tarif olunmuştur.

Güzerân-ı zaman ile şiir hakkında fikrimiz dahi değişti. Şu halde fikr-ı âcizâneme göre, zevkâşinâ-yı eş'ar olmak, tabiat-ı insan için, meziyet-i mümtaze-i titriyedik. Kezalik müheyyiç, müessir, müsanna, lâtif şiirleri külfetsizce söylemek dahi bir fazilet-i makbûledir. Amma şu evsafa hâiz olmaksızın muttasıl şiir söylemek, eser-i sebükmağzi addolunacağı gibi, iktidar-ı şâirane ile muttasıl olanların dahi kalbine tesir ederek bir halden mütehassıs olmaksızın veyahut ahlâka âdâba dair ve hikmete muvafık meal ve meaniyi tasvir için bir zemin bulmaksızın, geceyi gündüze katarak, mevzun ve mukafıta söz söylemeğe çalışmaları dahi abesle iştigalden ibaretti. İşte bu fikre teb'an evvelce az zamanda söylediğim şiir kadar 14 sene zarfında söylemiş olduğum eş'arın ekserisi bir hiss-i mahsus ile yazdıklarımın tab'a muvafık gördüklerimi bu makale zirine dercediyorum. Bunlarda asrımızın müceddidin-i edebiyatı sıfatında bulunanların itiraza hedef edilecek yolda nazmolunmuş sözlerimiz varsa da şiir hayaldir, mealinde hakikat aranılmaz. Mahaza ecnebilerin usûb u nazmına takliden yazılan yeni şiirler, eş'ar-ı kadimemizden zevkiyâb olan tabiatlere hoş gelmiyor."

Bu makaleyi Őairin nesrine örnek olması itibariyle buraya almakla birlikte, edebiyat ve Őiir hakkındaki dűŐuncelerini kendi ifadesiyle nakletmek de istedik.

Görüldüğü gibi eski Şiirden zevk alanların, ecnebileri taklitten ibâret olan yeni Şiiri, sevmediklerini ifade ediyor.

Bu da Hayrî'nin ciddi bir klâsik Şiir zevki sahibi olduğunu, eski-yeni mücadelesinin sürdüğü bir devirde mensubu olduğu kadim edebiyatını savunmaktan kendini alamıyor.

ŞİİRİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Dil ve Uslûb

Hayrî'nin şiirleri şekil itibâriyle tamamen Divan edebiyatı te'siri altındadır. XIX. asırda, şekilde yenilik arayışlarının hummalı bir şekilde devam ettiğini düşünürsek, şairimizin bunlara iltifat etmeyişi düşündürücüdür. Biz bunu yeniliğe ayak uyduramayış olarak telakki etmiyor, klâsik şiire olan muhabbetine bağlıyoruz.

Muasırlarını nazar-ı dikkate alırsak, klâsik mektebin diğer şairleri gibi Hayrî de kendinden öncekilerden ve çağdaşlarından etkilenmesi tabii bir hadisedir. Buna rağmen zamanla şahsî uslubunu bulmuş biridir.

Bu uslub; hicivi, hikemî tarzı, dini, vecdi, aşkı, tabiatı rindliği ile kaynaştırarak milli ve mahalli unsurlarla süsleyip, zenginleştirilip ortaya çıkmıştır.

Hacim olarak büyük bir "Divan" meydana getirememesine rağmen XIX.yüzyılın bodurlaşmış klâsik şiiri içinde Hayrî'yi görmemek mümkün değildir.

"Eğer maksad eserse mısra' -ı berceste kâfidir" diyen şaire cevap olarak, Hayrî'nin pek çok takdire şayan mısralarını sunabiliriz.

"Hatıra-yı Ahd-i Şebâb" küçük bir divan sayılsa da klâsik divan tertibindeki sıraya bağlı kalarak, hemen hemen bütün nazım şekilleriyle şiirler yazmıştır.

Bazı manzumelerinde mahlasını kullanmamıştır. Niçin kullanmadığına tam olarak açıklık getiremiyoruz. Büyük bir ihtimalle bunları tamamlamayı sonraya bırakmış, daha sonrada bu fırsatı bulamamıştır. Muallim Naci'ye yakın bir dil anlayışı ve ifâde tarzı vardır. Şöyle ki;

"Ru' b-1 lehîb-i dâr-ı cehîm-1 elîmden
Ol dem ki cism-1 halk-ı cihân ra'şe-yâb ola"

gibi beyitlere çok az rastlanır. Genelde:

"Hayrî sana güc mi geliyor cevri o yârin
Dünyada hamîyyet mi muhabbet mi ararsın"

şeklindedir. Şiirlerinde aşırıya kaçmayan sâde bir lisan anlayışı hakimdir.

"Senin yarin diye bu semte döndürüp yüzümi
Ne kanlı yaşlara gark itmişim siyah gözümü"

gibi, halk diline yakın söyleyişleri de çoktur.

Görülüyor ki onun dili, Servet-i Fünunculara ve Fecr-i Âtıcilere göre oldukça sâdedir. Umûmiyetle dil samimi olmakla birlikte bazen vezin uygunluğu ve kelime sıkıntısına düşerek aleladeliğe göze çarpar.

Nesirlerindeki dil şiirlerine göre daha tumturaklı ve ağırdır. Bu da resmiyetin icaplarından olsa gerektir.

Şiirlerinde mûsikiye ehemmiyet vermiştir. Şöyle ki;

Aç yüzün görsün cihân nûr-ı cemâl-i mu'cizin
Tekyede meyhânede rindân mu'ridân kalmasun

gibi alliterasyonlu söyleyişleri de çoktur.

Şiirlerinde şu tür daha sâdedir diye bir ayrıma gidilmesi güçtür. Bütün şekillerde dil aynı hususiyetleri taşımaktadır. Bu da XIX.asır mahallileşme ve millileşme lisanına çok yakındır.

Hayrî'de Divan şairlerinin mânâ ve hayal zenginliği görülmez. Aksine bir realistik göze çarpar. Divan mazmunları kullansa da sathîliği göze çarpar. Bu sathîlik şiirin

sıcaklığını ve samimiyetini etkilemez. İslâm dünyasının efsanevî kahramanları karşımıza çıkmaz. Bunun yanında "Hz.Yûsuf ve Hz.Yakûb" adı zikredilir. Tematik unsurlar daha önce ele alındığı için burda üzerinde fazla durmayacağız.

Şairimiz edebî sanatlardan yararlanmayı ihmal etmemiştir. Bu sanatlardan bazılarını örnek olarak aşağıya dercediyoruz.

Telmih:

"Ya'kûb gibi hûn-ı belâ akdı gözümden
Yûsuf gibi mihnet-keş-i zindânım efendim."

Teşhis:

"Çıkardı pîrhun-ı sebz-i her nihâl-i latîf
Giyindi kisve-i berf ile sût-re-i beyza."

Leffû Neşir:

"Zülfün döküp de rûyuna cânân gezer yürür
Gûyâ bulutda mâh-ı dırahşân gezer yürür."

Teşbih:

"Vücut-ı bir nice hâr-ı sitemle incitdik
O nahl-ı gülbin hûbâna gül-beden diyerek."

Kinâye:

"Başdan çıkarma zülfünü bir fitne kopmasun
İklimi dilde sevdiceğim ihtilâl olur."

Mübalâğa:

"Cûş-i sirişkim içre gören dûd-ı âhımı
Deryâ içinde kendimi vapur sandılar."

Hüsn ü Talil:

"Aks-i feyz-i nazarın yakdı semâda mâhı
Gark-ı nûr itdi yüzün pertev-i 'arşullahı."

İştikak:

"Sensin hakîm ü hâkim-i ahkâm-ı kâ'inât
Cârî olur du günde hük-m-i 'adâletin."

Tezat:

"Olmaz dimem rakîbe o nevres nigânî yâr
Dünya değil mi 'akla gelür ihtimâl olur."

Şairimiz, şiirlerinde deyim kullanmayı ihmal etmemiştir.

Başın için vebâle girme:

"Eyle beni kayd-ı sitem-i hicrden âzâd
Ey serv-i kadem başın için girme vebâle."

Tutmaya dalı kalmadı:

"Rûzgârım bâda virdi gülşen-i maksûdumı
Tutmağa nahl-i ümmîd üstünde dalım kalmadı."

Kulak virme:

"Virme zühhâd-ı riyâkâra kulak."

Göz dikmek:

"Niçün 'adû olur ehl-i kemâle nâkışlar
Görölsün öylece her göz diken kemâlimize."

Vartaya düşmek:

"Düşdük o denlü vartaya nefis-i habîs ile
Yok bir yerinde cây-ı halâs u selâmeti."

Günden güne beter bulmak:

"Günden güne beter buluruz hâl-ı melâlî
Devrân ne için istemiyor ehl-i kemâli."

Can bulmak:

"Can buldu heyûlayı suhân-ı nutk-ı femimle"

Kadeh çakmak:

"Bu şeb ki dîdelerim hâ'bdan açup bakdım
Yanımda şişeyi gördüm de bir kadeh çakdım."

Ciğerden ateş saçılmak:

"Âteş saçılır dūd-ı siyâh ile ciğerden
Yaklaşma bana ey büt-i nâzende yanarsın."

Kalb almak, kanlı bakmak:

"Bu câzibe-i hüsn ile her kalbi olursın
Mestâne mi çeşmin pek kanlı bakarsın."

Şu mısradaki veciz söyleyiş ne kadar sâdedir:

"Sözle söylenmeyi söyler göz."

Kafiye

Divan edebiyatında sese ve ahenge verilen önem, kafiye vazgeçilmez yapmaktadır. Çünkü bu edebiyat kurduğu musukî dünyası ile kelimeleri tartmış, musikiden mahrum olanlara iltifat etmemiştir. Öyle ki kafiye çok zaman manayı peşinden koşturmuştur.

Hayrî'de diğer Divan şairleri gibi kafiye çok önemlidir. Hem iç hem de dış musikiyi sağlamıştır.

Dil-rübâlar bâdeler câm-ı musaffâlar benim (Hayrî)
Gördüm âsârın baharın oldu sahralar benim (M.Naci)

görüldüğü ses ve aheng itibariyle tahmis yaptığı şairi yakalamıştır.

Yine onun o meşhur naziresindeki musikiye dikkat çekmek gerekir:

"Sînemde bir tutuşmuş yanmış ocağ olaydı
Zülfün karanlığında bezme çerağ olaydı."

Vezin

Z.Fahrî, Hayrî'nin aruza çok kuvvetli bir şekilde hâkim olduğunu ifade ediyor. Gerçekten şairimiz bazı şiirlerini, aruzla yazıldığını farkettermeyecek şekilde Türkçe'nin içinde vezni kaybettirmiştir. Yani pürüzsüz bir şekilde kullanma gücünü göstermiştir. Bir

yerde yapılan hatânın şairden kaynaklandığını zannetmiyoruz. Bununla beraber, vezin zorlamalarının bulunduğu mısraların da mevcudiyetinden bahsetmek lâzımdır.

ESERLERİ

1. Hâtıra-yı Ahd-i Şebâb: 25 yaşına kadar kaleme aldığı şiirleri ihtiva eder. Eser 1885'te (1302 H) İstanbul'da Matbaa-yı Osmaniyye'de basılmıştır. Eserin neşri sırasında Harput Defterdarı olan İsmail Zihni Efendi bu neşirden duyduğu memnuniyeti takriz şeklinde ifade etmiştir. Takrizden sonra Hayrî Bey'in yazmış olduğu mukaddime yer almaktadır.

Her 7 beyitten sonra kafiye şekli değişen 55 beyitlik münacaat yer alır. Münacaatı; Terki-i Bend, Terci-i Bend, Müsebba', Muhammes, Murabba, Üç adet Tahmis, Mesnevi kafiye düzeniyle yazılmış "İyd-ı Garîbân" başlıklı manzume 41 beyittir. Merhum Abdullah Paşa için yazılan 8 beyitlik tarih yer alır.

Bu bölümden sonra gazeller kısmı gelir. Burda 40 tane gazel vardır. Gazellere ilaveten bir Nâ Tamam Bahâriye ile bir Nâ Tamam Mersiye mevcuttur.

Son bölümde de kıt'alar ve müteakiben beyitler yer alır.

Görüldüğü gibi bu eserde bütün nazım şekilleri denenmiştir. Bu eser:

"Bu fenâ-hânedede Hayrî kalmaz
Bari Mecmû'a-ı Hayrî kalsın."

beytiyle son bulur.

2. Numûne-i Muharrerât: İkinci matbu eseridir. 1900 yılında Feridiye Matbaası'nda basılmıştır. Nesirleri, resmî ve hususî mektupları, telgrafları, bir kısım şiirleri bu eserde biraraya getirilmiştir.

3. Salnâme-i Vilâyet-i Mamuratü'l-Aziz: Üçüncü eseridir. 1890 yılında neşreder. Elazığ Vilayet matbaasında basılmıştır. Kitabı, vilayet mektupçusu Süleyman Faik Bey'le beraber hazırlamışlardır. Eserin üslûbu ve takdim şekli tedkik edilirse, tamamen Hacı Hayrî'ye ait olduğunu söylemek mümkün olur. Elazığ il yıllıkları içinde en fazla ve en doğru bilgileri ihtiva eden bu eserdir.

4. Manon Lescout: Romandır. Hayrî Bey bu eseri Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmiştir. Romanın kendisini bulamadık.

5. Kendi el yazması olan şiir defteri: Fikret Memişoğlu'nun özel kütüphanesindedir. Burdaki şiirlerin bir kısmı neşredilmiştir. Neşredilmeyenlerin sayısını bilmiyoruz. Yalnız bunların daha ziyade nükteli manzumeler ve hicviyeler olduğunu duyduk. Buraya da kitap hâline getirilmemiş şiirleri diyerek ifade etmiş olduk.

Hayrî hakkında yapılan çalışmaları ve şiirlerini biraraya getirmekten mutluyum.

III.BÖLÜM

**HÂTIRA-YI AHD-İ ŞEBÂB
METİNLER**

**FUZELÂ-YI BENÂMDAN HARPUT DEFTERDÂRI SÂBIK
'İZZETLU İSMAİL EFENDİ HAZRETLERİ'NİN TAKRÎZİDİR**

Fâ'ilâtünFâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Âferin Hayrî-yi şîrîn-güftâr
Yine bir nev-eşer itdin izhâr
- 2 Genc iken şâ'ir-i mümtâz olduñ
Cümle aqrâna ser-ferâz oldun
- 3 Bezl-i himmet idüp 'ilm ü hünere
İktifâ eylediñ eşer-i pedere
- 4 Bu ne eş'âr-ı belîgâne edâ
Ki olur cân u dile neş'e-fezâ
- 5 Kıta'atında letâfet pek çok
Gazeliyâtuna aşlâ söz yok
- 6 Şîve-i nesriñi ta' bîr idemem
Ne disem haqqını tañrîr idemem
- 7 Şârih-i Bür'e Na'imî merhûm
'Âleme fa'zl u kemâli ma'lûm
- 8 Ki senin 'ammin idi ol nañrîr
O hünermend-i hañrîr-i tañrîr

7a. Na'imî: H.Hayrî Bey'in akrabasıdır. Kaside-i Bür'e Şarihi namıyla marufdur. 1801-1882 yılları arasında yaşamıştır.

- 9 Kuvve-i fikrin iderdi taqdîr
Hayrî'ye yok dir idi misl ü nazîr
- 10 Sen de Allah için işbât itdin
Böyle ibrâz-ı kemâlât itdin
- 11 Hele bu Hâtıra-ı 'Ahd-i Şebâb
Oldı âşârına bir faşl-ı hîşâb
- 12 Ne hünerdir olası şâb-ı şagîr
Şi'irine reşk ide bernâ ile pîr
- 13 Şu' arâ içre bulursun şöret
Var iken sende bu tab' u kudret
- 14 Medh u takrîze ne hacet Zihni
Vaşftan işte bu âşâr-ı ganî

Oğunup bu eserim Hâtıra-yı 'Ahd-i Şebâb
Beni yâd eyleyeler pîr u civân ahbâb

MUKADDİME

Bu mecmû' amîñ havî olduğu eş'âr yirmiş beş yaşına kadar söylenildiğinden Hâtırayı 'Ahd-i Şebâb ser-levhasıyla neşri kadîmden minnetdâr-ı luţfî olduğı zât-ı sa'âdet-simât cânibinden tensîb buyuruldu.

Eş'âre fıtraten heveskâr olduğum gibi peder-i 'âciZânemiñ teşvîkâtı da inzimâm eylediğinde on üç yaşlarında iken gazel tanzîmine çalışır idim. Te'essüf iderim ki eş'ârım vezinli ve oldukça ma'nalı bir dereceye geldiğı zamanda ya'ni târihden on sene muqaddem mevlidim olan Harput'dan berâ-yı maşlahat Dersa'âdete gelüp ikâmet ittiğim beş sene içinde edebiyâtın eş'âr kısmı şimdiki rağbeti hâ'iz olmaması ve ba'zı mesâgil-i zâtiyede imkân-ı mesâ'î bırakmaması cihetiyle tabî'at-ı şî'riyemi terakkî ettirememiş ve öylece 'avdet eylemişdim.

Bu def'a Dersa'âdete vürûdümde üdebâ-yı 'azâmiñ teşvîkât ve ikdâmâtiyle eş'ârın dağı rağbet-i 'umûmiye mazhar olduğunu görmekle eski şevkim tazelendiğı gibi cem' ve tab'ını dağı ârzûya başladım. Ancak birkaç sene zarfında yazdıklarımın ekseriyesi zayîf olarak eski bir mecmûada bulduğum ba'zı beğâyâ-yı âsâr dağı 'unfvân-ı şabâvetde söylenildiğinden meydân-ı intişâre çıkarmaya lâyıķ şeyler olmadığını anladım.

Zâten kâffesi dağı sezâ-var-ı tağdîr olmadığı gibi neşr-i âşâr iden üdebâ-yı ‘aşr sırasına geçüp de ibrâz-ı kemâl itmek ve şahs-ı bî-miğdârımı bir mevķı’-i fazilette göstermek bihaķķ-ı Hudâ aşlâ hatıra gelmez.

Faķat bu şi’irlerin her birisi ‘Ahd-ı Şebâb’ın birer hiss-i maĥşûsunu taşvîr itmesiyle nazâr-ı haķîrânemde kıymetdâr olduğundan ve her bir beytini görüp okuduķca bir zaman-ı mes’ûdun yadı gönlüm için dünyalar değer eşvâķ-ı rûĥaniye ĥuşûline bâdi olacağından mümkün olduķca taşhîĥ ve ba’zılarını tenķîh iderek şu sûretle tertîb ve neşrine cesâret eyledim.

Maĥşad-ı ‘âcizânem edebiyat için bir eşer-i heves izĥânıyla ma’ârifmendân-ı kirâmın eĥâsın-i nazârını celb idebilmek ve böyle ibķâ-yı nâm eylemekden ‘ibaretdir. Eğerçi eyâdi-yi tağdîr mecmûa-yı ĥayâtıma şirâze-bend-i ĥitâm olmak için epeyce bir müddet ta’ yin ve temdîd itmiş ise inşallâh-ı ta’âlî aşârımın terâķķiyâtına sa’ yı ile her ne zaman ki bu kadar cem’ ider isem ‘ömrümün maĥşûl-ı evâsıtı olmak üzere onları dağı neşr eylerim işte buraya kadar ĥâmezen-i taĥrîr olunca sâniĥ-i ĥâtır olan beyt-i âtiyi dağı tefc’ül-i bi’ĥayr-i ‘adiyle ĥâtıme-i muĥaddeme olarak yazdım.

Rehber olsun saña Tefvîķ-i ilâh
Çok eşer neşr idesiñ ĥayru’llah

I

MÜNACAAT

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Geldik fezâ-yı 'âleme ünsiyet eyledik
Dünyâ durunca durmaya mı niyet eyledik
- 2 Düşdük ümîd-i hâm ile kayd-ı 'alâ'îke
Çok emr-i nâ-revâya 'abeş gayret eyledik
- 3 Tarh-ı simât-ı 'ayşa idüp inh 'mâklar
Nefs-i la'îmi vasîta-i cür'et eyledik
- 4 Silk-i rizâ-yı Haliqa bir haıve atmadık
Her kâr-ı nâ-sezâya 'aceb sür'at eyledik
- 5 Bin hâdişâtı derk ile bir kez uyanmadık
Güyâ ki dehri hâ'biña gâflet eyledik
- 6 Hâl-i sefle eylemedik kesb-i intibâh
Ehlâf içinde kendimizi 'ibret eyledik
- 7 Encâm-ı 'ömri pîş-i te'emülde tutmadık
'Ahd-i şebâba öylece emniyyet eyledik
- 8 Bir gün gelür ki maıvolacak cism u cânımız
Dünyâ yüzünde kalmayacak bir nişânımız
- 9 Ma'dûm olur bu varlık ile cümle vârimiz
Vahşet-serâ-yı kabr olacak son kararımız

- 10 Koymaz bahâr-ı 'ömri bu revnaqla rûzgâr
Elbet ider hâzâna dahî berk ü bârımız
- 11 Deşt-i şama'da dâne-fesân-ı ümîd idik
Eyâ ne hâşıl eyleyecek güşte-zârımız
- 12 Gitti hebâya yok yere nakd-i hayâtımız
Sevğ-i fenâda olmadı bir zerre kârımız
- 13 Gözler fenâ-yı dehri görür 'aql ider yakîn
Artık nedir cihânda bizim intizârımız
- 14 Fi'l-i beşerde medhali yok mu irâdenin
Yoğdur eğerçi elde bütün ihtiyârımız
- 15 Olduğ ğarîk-i Lücce-i girdâbe-i dâlâl
Tahliş ide meğer bizi perverdigârımız
- 16 Yârab bu cürm ü ma'siyetin pek hacîliyim
Dergâh-ı 'afv u merhametin bir dahîliyim
- 17 Yoğ ibtidâ bidâyetine yoğ nihâyetin
İdrâk olur mu 'aql ile künh-i haqîkatin
- 18 İnsân şu'un-ı dehre bakar anlamaz nedir
Her vâkı'ât içindeki esrâr-ı hikmetin
- 19 Sensin hakîm-i muflak u "fa'âl-i mâ-yürîd"
Kurdu esâs-ı 'âlemi mi 'mâr-ı kudretin
- 20 Sensin viren vücûd sücûd-ı 'avâlime
Yapdı vücûd-ı âdemi desti irâdetin
- 21 Sensin hakîm ü hâkîm-i ahkâm-ı kâ'inât
Cârî olur dû günde hükûm-i 'adâletin
- 22 Yerde semâda gün gibi âşâr-ı kudretin
Her zerredir şevâhidi ebhâs-ı vahdetin
- 23 Luţfuñ 'amîm u maşbah-ı gaybın küşâdedir
Mûr-ı haqîre zâd virir ha'n-ı ni'metin
- 24 Geldim der'inâyete pür-cürm ü pür-günâh
Mağrûm ider mi kullarını böyle pâdişâh
- 25 Fıkr eyledikce hâl-i elîm-i kıyâmeti
İtdik hamîde bâr-ı nedâmetle kâmeti
- 26 Düşdük o deñlü varçaya nefis-i habîş ile
Yoğ bir yerinde cây-ı halâş u selâmeti
- 27 İtdik müdâm fışk u mekârihle i'tilâf
Virdik hebâya 'ömrîde bildik veğâmeti

- 28 Bugün hülûş'bâl ile bir tâ'at itmedik
Şarf eyledik hemîşe ma'âşîye himmeti
- 29 Yokdur hayırlı bir 'amelim bes budur emel
Mevlâ sezâ-yı mağfiret eyler bu ümmeti
- 30 Kesemem ümmîdi merhamet-i kirdgârdan
Hakkın 'ibâd-ı mücrimedir luğf-ı rahmeti
- 31 Hâl-i melâle eşk-i esef dökdi gözlerim
Âlûde itdi dâmen u dest-i nedâmeti
- 32 Yârab karîn-i mağfiret eyle zünûbum
Rûz-ı cezâda eyleme rüsvâ 'ayûbum
- 33 Mağlûb olup da ğaflete encâmı bilmedim
Bir mürğ idim ki silsile-i dâmı bilmedim
- 34 Yordum vücûdu dâ'îye-i mâl u câh ile
Dünyâ yüzünde râhat u ârâmı bilmedim
- 35 Gördüm zamânı fikre müsâ'idce devr ider
Mağrûf olup da gerdiş-i eyyâmı bilmedim
- 36 Şarf itmeyüp nükkûd-ı mesâ'î ferâ'îze
Ġâfil kalup da âkıbet-i vâmi bilmedim
- 37 Düşdüm ümîde sa'y-ı mezîd eyledimse de
Bende merâmı anlamadım kâmı bilmedim
- 38 Bir çok hayâl-i hâm ile it'âb-ı fikr idüp
Bir emr-i hayra himmet-i iğdâmı bilmedim
- 39 İrdi kuvâya za'f u nehfâfet civân iken
Vaqt-i meşîbi renciş-i eşkâmı bilmedim
- 40 Eyvâhlar ki bunca emel nâ-becâ imiş
Hırş u hevâ-yı nefse heves pek haşâ imiş
- 41 Her zerre bir vücûd ile irmiş kemâline
Eylcr kemâli 'arz-ı delâlet zevâline
- 42 Revnâkırrâz-ı gülşen iken gör ne hâl olur
Git bak harîf içinde bahârîñ nihâline
- 43 Çarh-ı felek hemîşe teğayyürle devr ider
Seyr eylesin te'âkıb-i rûz u leyâline
- 44 İnsân bu inkılabı görür itmez intübâh
Kûy-ı beşâyâ nîhleti almaz hayâline
- 45 Sıgmaz 'uğûle hikmet-i eczâ-yı kâ'inât
Olma firîfte felsefenîñ kıyl u kâline

- 46 Her cism içinde zâhir olur kudret-i Hudâ
Gelmez tabî'atıyla bu eşyâ kemâline
- 47 Şun'-i cenâb-ı Hâlıkı fikr it de 'aşık ol
Sâde nazarla bakma Cemîlîñ cemâline
- 48 Yârâb düşürme gönlüme özge muhabbeti
Göster baña da münhic-i 'aşk-ı haqîkatı
- 49 Yârâb o rûz-ı şedîd ki yevmü'l hisâb ola
Her ferd içinde ayru su'âl u cevâb ola
- 50 İzhâr idüp fenâsını âşâr-ı kâ'inât
'Umrân-serâ-yı mülk-i cihân hep harâb ola
- 51 Deşt-i haşirde cenn' olup ervâh-ı ins ü cân
Bây u gedâ-yı 'âleme bir bir hitâb ola
- 52 A 'mâl-i hayr u şerre göre emr olup cezâ
Herkes herâs-ı cürm ile pür-iztirâb ola
- 53 Ru'b-ı lehîb-i dâr-ı cehîm-i elîmden
Ol dem ki cism-i halk-ı cihân ra'se-yab ola
- 54 Hayrî kulun bağışla Cenâb-ı Muhammede
Koyma girûh-ı mücrim içinde meşâb ola
- 55 İtdim egerci cümle menâhîyi i'tiyâd
Kaldım hemîşe afviñe îmân u i'timâd

2

TERKÎB-İ BEND

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

I

Sâkıf içelim köhne mey-i neşve-fezâyı
Nûş eylemeden cür'a-yı zehr-âb-ı fenâyı

Kim buldı bu vîrâne de âşâr-ı beķâyı
Kimdir zen-i dünyâda gören mihr ü vefâyı

Bî-ķayd olalım başa çeküp cîb-i ridâyı
Bir kimseye bâz itmeyelim dest-i ricâyı

Bîmâr-ı emel ister iken derde devâyı
Sa'y ile bulur ahırî bir özge belâyı

İbretgeh-i âlemde neler var ki nihândır
Her hâleti hayret-dih-i eskâr-ı cihândır

II

Dünyâya perestişle düşüp kayd-ı melâle
Amâliñi haşr eyleme cem'iyet-i mâle

Vaktiñ geçürüp sa'y ile her emr-i maķâle
Eskârîñi bend eyleme zencîr-i hayâle

Reşk it aña kim mâlik olur hüsni-î hışâle
Hem cinsiñ ile itme heves cenk ü cidâle

Mazlûma ezâdan hâzer it girme vebâle
Tâ düşmiyesiñ gâflet ile çâh-î zılâle

Aldanma zamân olsa da efkâra müsâ'id
Zîrâ ki hafîdir sana envâ'-î mefâsid

III

Olmaz mı hâzân gülşeniñ encâm-ı bahârı
Her neşveniñ âhir çekilür renc-i humârı

Dünyâda fenâdır bu fenâ herkese sârif
Aşkâm-i 'adcm cümle çkâlimde cârif

Hiç hâdişesiz kâlmadı bir leyl ü nehârı
Günden güne biñ fitne olur 'âleme târif

Bu ma'rikeniñ kimseye yok cây-ı firânı
Her vaqit de fikr itmeli bir hâl-i mezârı

İnsan ne güzergâh-ı vuşû'ât-ı kazâdır
İnsan ne 'acib merkez-i envâ'-î belâdır

IV

Eyvâh ki miñnetle geçer 'ahd-i şebâbım
Pîr itdi beni derd-i cihân baq ne harâbım

Mañvoldu gam-ı 'âlem ile tākāt-ı tâbım
Endîşe-i hâlimle geçer hâlet-i hâ'bım

Feryâd u enînimdir olan nây u rübâbım
Hûnâb-ı ciğerde ki dolar kâs-i şerâbım

Hâl-i dilimi şorsa biri işte cevâbım
Bir gün olamaz olmaya bir gamla 'azâbım

Günden güne beter buluruz hâl-i melâli
Devrân ne için istemiyor ehl-i kemâli

Endûh-ı cihân hâfir-ı bî-mârıma lâhik
Dilden gam u âlâm-ı felek gayr-ı müfârik

Miñnet gede-i dehrinde ârâm ne lâyık
Hep bizleri beyhûde esîr itdi 'alâ'ik

Mâhiyet-i eşyâyı tefekkür ne muvâfık
Çok 'âkılı yordı heves-i derk-i hakâ'ik

Her hâle harîş olma ola fikre muâbık
Her fi'li hakîmâne kılar Hâzret-i Hâlîk

Tefvîz-i umûr itmeli her işde Hudâya
'Âkil ne revâ meyl ide esbâb-ı sivâya

VI

Düşdüm niçe demdir heves-i câhâ uşandım
Ben tâli'mi kendime bir yâr idi şandım

Bunca sitem-i 'âlemi çekdim de dayandım
Bu dağdağa-ı dehr ile bilmem ne kazandım

Bir hayli zamân sûz-i ğâm-ı ğurbete yandım
Bunca emelim cennet imiş şimdi inandım

Çok evc-i hayâlâtda beyhûde dolandım
Âhîr bu 'âbeş-kâr ile kendimden utandım

Bir hâ'bgeç-i ğaflet imiş âdeme dünyâ
Her hâli beccâdır dinile hâlet-i ru'yâ

VIII

Hayrî niçedir münhemik-i lehv u hevâyız
Dildâde-i âmâl-i elem-bağş-i sivâyız

Bir şûret ile gerçi ki mehcür-i liķâyız
Ammâ ki yine muntazır-ı luîf u 'atâyız

'Arz eylemeden hâli 'arâķrîz-i hayâyız
Meşğûl-i du'a dest u dehen-bâz-ı ricâyız

Her emrde gerdende aħkâm-ı kazâyız
Her kârda biz ma'tekif-i künc-i rızâyız

Taķdîr-i ezel kâbil-i tağyîr deĝildir
Tebfîr daĝi hâ'iz-i te'sîr deĝildir

3

TERCİ'-İ BEND

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü,Fe'ûlün

I

Sevdâzedeyim 'aşk ile Mecnûna mişâlim
 Cem' eyliyemem fikrimi pejmürde hayâlim
 Günden güne bir tarzı girer hâl u mekâlîm
 Dîvâneye dehşet virir eştîvâr-ı melâlîm
 'Âkılleri hayrân ider âsâr-ı kemâlîm

II

Açdım niçe ebkâr-ı ma'ânî kalemimle
 Cân buldu heyûlâyı suhan-ı nuşk-ı femimle
 Kim görse fakat pür-ğam olur hâl-i ğamımla
 Dîvâneye dehşet virir eştîvâr-ı melâlîm
 'Âkılleri hayrân ider âsâr-ı kemâlîm

III

Çıkdım bu gice mey-gededen mest u perîşân
 Eğlence iderlerdi beni zümre-i ıflân
 Ol hâlde şî'r ister idi ba'zı edîbân
 Dîvâneye dehşet virir eştîvâr-ı melâlîm
 'Âkılleri hayrân ider âsâr-ı kemâlîm

IV

Gâhîce girtüp meslek-i aşhâb-ı kemâle
 Gâhî uyarım meşreb-i erbâb-ı zılâle
 İtdikce tefekkür şaşarım ben de bu hâle
 Dîvâneye dehşet virir etvâr-ı melâlim
 'Âkılleri hayrân ider âşâr-ı kemâlim

V

Efkârımı ef'âlimi gördükce muğâyyir
 Ta'yib ider ahvâlimi erbâb-ı mezâhir
 Keşf olmadı hakkımda nedir hikmet-i kâdir
 Dîvâneye dehşet virir etvâr-ı melâlim
 'Âkılleri hayrân ider âşâr-ı kemâlim

VI

Âşârım ider ma'rifet ü fazlımı i'lân
 Eş'ârım olur şan'at-ı i'câzıma bürhân
 Ammâ ki acır hâlime her şâhib-i vicdân
 Dîvâneye dehşet virir etvâr-ı melâlim
 'Âkılleri hayrân ider âşâr-ı kemâlim

VII

Hayrî bilirim 'âkıbet dehri fenâdır
 'Âklım var iken oldağı mağlûb-ı hevâdır
 Bu feyz u felâket bize taqđir-i Hudâdır
 Dîvâneye dehşet virir etvâr-ı melâlim
 'Âkılleri hayrân ider âşâr-ı kemâlim

4

MÜSEBBA‘

Mef‘ûlü-Fa‘ilâtü-Mefâ‘ilü-Fâ‘ilün

I

Şanmañ binâ-yı kaşr-ı cihân pâydar olur
 Bir gün gelir ki ol dañi virâne-zâr olur
 ‘Umrânserâ-yı dehrde her yer mezâr olur
 Ma‘mûreler harâba döner hâkisâr olur
 Biñ inqılâba vâşıta bir rûzgâr olur
 Cem‘iyyet-i vücûd bütün târ-mâr olur
 Mâhiyyet-i hudûs-ı cihân âşikâr olur

II

İnsân zebûn-ı pençe-i hükm-i kazâ imiş
 Cümle vücûd gûşişimiz hep hebâ imiş
 Nefs ü hevâya münhemik olmak hañâ imiş
 Sa‘y u ‘amel neticesi renc u ‘anâ imiş
 Çok gözledik ki bâğ-ı emelde bahâr olur
 Heyhât olsa da encâmı hâr olur*

* Bu müşebbanın mamuratü'l Aziz Gazetesinin 15 KS 1884 Sayı 14'deki farklı neşri muhtelif şiirler kısmında gösterilmiştir

III

Çok tecrübeyle añladık ahvâli 'âlemi
Hiç görmedik bu devrde mes'ûd bir ademi
Râhat geçer mi 'ömrümüzün günde bir demi
İtdik müdâm hâne-i haırda mâtemi
Ta'kîb ider gönülde şu'unât-ı gam gamı
Nâdân olursa söz yok aña kâm-kâr olur
Ehl-i kemâl hemîşe felâket-medâr olur

5

MUHAMMES

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâilü-Fâ'ilün

I

Eyler figân bezmde çeng ü rebâblar
Sâkı amân bize yok mu şerâblar
Gitsin neşât-ı meyle şerimler hicâblar
Zülfüñ hevâsı virdi dile piç u tâblar
Yetmez mi ğayri çekdiğimiz izîrâblar

II

Yandırmazsun mı hicr ile üftâdeler özin
Doldurmasun mı kanlı sirişk ile her gözin
Hiç almışuz mı luflu nevâzişle bir sözün
Ol mest-i nâz şimdi de göstermiyor yüzün
Çekmiş o meh 'izâre zülfler niķâblar

III

İtdik nişâne sîneyi tîr-ı cefâlar
Düşdük hevâ-yı 'aşkın ile çok belâlara
Yokmuş cihânda zerre mürüvvet gedâlara
Bir kem nazar da eylemedik mübtelâlara
Ey çeşm-i fitne-sâz nedir bunca hâ'blar

IV

'Âkil ider mi kimseden ümmîd-i-âtifet
Kalmış lisân-ı halkda bir lafz-ı merhamet
Ebnâ-yı dehri eylemişiz çokca tecrübet

V

Hayrî devâm-ı 'âlemi bulmak ma'hâldir
Çeşm-i da'îka bîne cihân bir hayâldir
Va'z'-ı zamâna mâ'il ma'v u zevâldir
Her vaqt u hâle hâl-i selef bir mişâldir
Biz de felekde çok görürüz in'kilâblar

6

MURABBA'

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

I

Eğerçi bâde içer bizde neşve-yâb oluruz
Düşünmeyiz ki nihâyetde pek harâb oluruz
Hużûr-ı haşre de vardık da pür-hicâb oluruz
Yazık yazık bize şâyeste-i 'azâb oluruz

II

Uyanmadın mı gönül hâliyâ bu gafletden
Utanmadın mı 'aceb bunca gün sefâhetden
Düşün 'avâkıbı çek kendini dâlâletden
Amân hazer kılalım mazhar-ı 'ikâb oluruz

III

Gönül bu nefis u hevâdan 'aceb ne kâr olacağ
Dem-i firâğda kimdir seninle yâr olacağ
Karâr-gâhını bilmez misin mezâr olacağ
Ö gün dahî gelür âlûde-i türâb oluruz

IV

Nedir bu keşmekeşü ibtilâ-yı bûd u benûd
Dem-i şebâbda pîr-i 'alîle döndi vücûd
'Abeş 'abeş gidiyor 'ömrümüz nedir maşûd
Bu hâlden geçelim Hayriyâ muşâb oluruz

NÂBİ EFENDİ MERHÛMUN ĞAZELİNİ TAĞMİSDİR

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

I

Âh-ı serdim yâre hâl-i ızırânım söylesün
 Dağ-ı sînem sûziş-i cism-i nezârım söylesün
 Şerha-i zağm-ı dili seng-i mezârım söylesün
 Peyk-i nâlem yâre varsun âh u zârım söylesün
 Âb-ı çeşm-i girye-i bî-ihtiyârım söylesün

II

Külbe-i târîk-i tenhâyîde kaldım pür-keder
 Mevc-i hîz olsun sirişk-i hûn ağıtsın çeşm-i ter
 Dûd-ı âhım sûz-ı dilden yâre göstereşün eşer
 Çâk çâk-ı sîne virsün mevce-i Ėamdan haber
 Zağm-ı hûn pâş-ı derûnum inkisârım söylesün

III

Tâ bekey gönlüm bu âh u zân mu'tâd eylesün
 Devr-i nâ-hem-vâr elinden 'arz-ı bidâd eylesün
 Hâtır-ı nâşâdı bir günde felek şâd eylesün
 Gonçe gülsün gül açılsun cûy feryâd eylesün
 Sen dur ey bülbül birâz gülşende yârım söylesün

IV

Çıkdı bî-hâşıl fedâ-yı 'aşk-ı yâr olduklarım
Tâ seher feryâdlarla bî-ķarâr olduklarım
Pek 'abesmiş dîde dîz-i rengüzâr olduklarım
Arzû-yı vaşl ile şeb zinde-dâr olduklarım
Girye-i ĥasretle çeşm-i intizârım söylesün

V

Dilberân itmezse de icrâ-yı âyîn-i vefâ
Olmuyor gönlüm yine azâde-i 'aşk u hevâ
Ĥayret almışdır zebân-ı iştiyâķım Ĥayriyâ
Bende yok kudret-i edâya ĥarf-i şevķi Nâbiyâ
Ĥâme-i rengîn şarf-ı bî-ķarârım söylesün

8

**‘AṬŪFETLU ‘ABDŪN’NĀFĪ’ EFENDĪ HĀZRETLERĪNĪN
MA‘MURETŪ’L-‘AZİZ VĪLAYETĪ VALİLĪĞİNDE
BULUNDUĞLARI HENGĀMEDE NAZM BUYURDUĞLARI
GAZEL-İ ÂLĪLERİNİ TAḤMĪSDİR**

Fâ'ilâtünFâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

I

Kim ki ikâ'-ı nifâkı ile ider kaçd-ı şurûr
Eyler aḥkâm-ı kaẓa fi'line nisbetle şudûr
Keyd-i fâsid kılamaz ṭab'-ı selîmi rencûr
Ḥaḳḳa kim eyler ise şıḍḳ ile tefvîz-i umûr
Olsa şad rehzen-i râhi eder asûde 'ubûr

II

Fert-i vaḳt itmede cehd ile şafâ vü 'ayşa
Kılma her ḥâdişe-i nîk u bedî endişe
Mekr-i düşmenle şaḳın düşme ğam u teşvîşe
"Festekim" emrini sen eyle de dâim pişe
Kâfidir emrine ehl-i ğarazîn Rabb-ı Gayûr

III

İtme tertîb-i mefâsidle ḥuzûruñ meslûb
Su'i- fikr ü emeliñ kendini eyler menkûb
Nazar-ı ḥaḳḳa celî cümle ḥafâyâ-yı kulûb

Vâkıf-ı sırr-ı zamâ'irdir o 'alâm-ı guyûb
Gayz-ı nâ-hakkın ider hük-m-i mucâzâtı zuhûr

IV

İftikâr ile olup künc-i tevekkülde mekîn
Kîn-i a'dâ-yı ğarażkâr ile olma ğamgîn
'Abd-i bî-cürmün ider Hazret-i Allah emîn
Luţf-ı haq doğnyadır cümle umurunda mu'în
Virmesün kec nazâr-ı ehl-i ğaraż tab'a fütûr

V

'Amel-i hayra çahş ehl-i hamıyyet ol da
Hırka-i berdüş-ı zevâyâ-yı kanâ'at ol da
Haq mükafâtı virir şahib-i 'iffet ol da ...
Sen hemân sâlik-i şehrah-ı şadâkât ol da
Gerd-i dâmen olamaz mefsedet-i ehl-i şürûr

VI

Pest tut gönlünü kıl tab'ını hem hâl-i gedâ
Fart-ı iqbâl ile itme heves 'ızz u 'alâ
Şâh-ı belânın olur kâmet-i mevzûnı düta
Ser-nigûn itmede fevâreleri meyl-i hevâ
Böyledir ğâyet-i serbâzı-ı aşhâb-ı ğurûr

VII

Muhtelif levne girer naqs-ı teşâvir-i şu'un
Günde biñ cilve ider şahid-i bezm-ı gerdûn
Eylemez kimseyi gönlünce bu 'âlem memnûn
Nâfi 'â olma taşarrufına dehrin mestûn
Böyledir de'bi felek ğâhi elemĝâhı sürûr

VIII

Hazret-i Nâfi' Efendi-i ma'ârif-âşâr
Görmedi zâtı gibi fâzılı çeşm-i a'sâr
Tab'-ı nakkâdı olup mâ'il-i nazm-ı eş'âr
Eser-ı hâmesidir bu ğazel-i ma'nidâr
Yazdı tahmîsi de Hayrî kulu bâ'acz u kuşûr

**FAZİLETMÂB MU'ALLİM NÂCÎ EFENDİ
HAZRETLERİ'NİN GAZEL-İ EDİBÂNELERİNİ
TAHMİSİDİR**

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

I

Öyle müstağni dilim gûyâ ki dünyâlar benim
'Âlem-i meyhânedede her bir temâşalar benim
Dilrubâlar bâdeler câm-ı muşaffâlar benim
Gördüm âşârın bahârîñ oldu şahrâlar benim
Olmamağ mümkün mi eñ şiddetli sevdâlar benim

II

Bahş ider feyyâz-ı muṭlağ öyle vüs'at fikrime
'Âlem-i endîşede yokdur nihayet fikrime
Bağdığım her şey ider 'arz-ı ḥaḳîkat fikrime
Virdi cevân-ı diğerk feyz-i ṭabî'at fikrime
Aldı ârâmım bu rûḥ-efzâ temâşâlar benim

III

Rind-i bî-kaydım der-i meyhânedir me'va bañâ
Cilve-i bahş zevk u şevk olmuş bütün eşyâ bañâ
Öyle vecd-âver olur kim neşve-i şahbâ bañâ
'Arz ider bir başka 'âlem şimdi her şahrâ bañâ
İnşirâḫım şerḫ olunmaz ğayri dünyâlar benim

IV

Bende yok kayd-ı 'alâ'ik bes hayâlât-ı nigâr
Gâh geşt-i gülşen itdim gâhi seyr-i cûybâr
Düşmüyor elinden kadeh dilden de gitmez 'aşk-ı yâr
Olmasın da tab'-ı rindânem kim olsun neşvedür
Tâze sâkiler benim lebrîz-i mînâlar benim

V

Gönlümüñ yok Hayriyâ bir hâle mecbûriyeti
Tab'ımıñ bir meyle bir dilberle maḥzûziyeti
Şeyr idiñ siz kevkeb-i bahtımda ki 'ulvîyeti
Çeşm-i 'âlem kimde görmüşdür bu mes'ûdiyeti
Bağ bütün karşımdaki âyine sîmâlar benim

'IYD-I ĞARİBÂN

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

- 1 Bu şeb ki dîdelerim hâ*bdan açup baqđım
Yanımda şıseyi gördüm de bir kadeh çağđım
- 2 Gidüp humâr-ı serim tazelendi neşvelerim
Biraz da 'âlemi seyr itmek istedi nazarım
- 3 Açınca revzeni gördüm ki ibtidâ-yı seher
Lalâm içinde ufukdan şafağ tenevvür ider
- 4 Zemîne evc-i 'ulâ-yı semâ ziyâ saçıyor
Nesimler esiyor bâğa gonceler açıyor
- 5 Felek gönümde 'aceb zevk u şevk idip hâsıl
Meğer neñce-i hâlimden eylemiş ğâfil
- 6 Zaman geçince açup perdesin yedd-i tağđır
Cihân-ı nurına ğarğ itdi âfitâb-ı münîr
- 7 Beni de ğayri uşandırdı künc-i tenhâyı
Gönülde istedi eñrafı bir temâşâyı
- 8 O dem de külbe-i vahdet karârdan çıđđım
Kenâr-ı sâhile mu'tadım üzre 'azm itdim
- 9 Ne semte baqđım ise bir 'aceb tebeddül var
Şunûf-ı nûsda hem özge bir tecemmül var
- 10 Telemmu'ât-ı cemâl ile her cihet rûşen
Televvünât-ı libâs ile her taraf gülşen

- 11 Terennümât ile her sûde şevk u şâdî var
Didim ki kendime elbette bunda bâdî var
- 12 Tevakkûf eyleyerek bir tarafda hayret ile
Gelüp geçenlere bakdım kemâl-i diğkât ile
- 13 Su'âle kalmadı hâcet muşafahâtı görüp
Teyakkûn eyledim 'ıydı mu'ânakâtı görüp
- 14 Şünûf-ı halkı ser-a-ser meserret almış idi
O gam elem dinilen şey de bende kalmış idi
- 15 Bañâ da nîm nazar 'ağfeden bulunmaz idi
Buñâ da gayri ne şabf olsa şabr olunmaz idi
- 16 Ne çâre var bu meserretde bî-naşib imişim
O dem de añladı göñlüm ki ben garîb imişim
- 17 Karâra kalmadı tâkât hemân idip 'avdet
Yanardı kalb-i hazînemden âteş-i hasret
- 18 Gelince külbe-i aHzâna âh u zâr iderek
Du çeşmi kanlı sirişkimle giryebâr iderek
- 19 Dağıtdı dest-i te'essür kuvâ-yı iz'ânı
Göreydiñiz o zaman câki-i giribânı
- 20 Alup şurâhiyi içdim kadeh kadeh meyden
Gamımda aratdı faķaķ bulmadım feraķ meyden
- 21 Vaţan vaţan diye fikrimle iştiğâlâtım
Tecessüm eyledi karşımda hep hayâlâtım
- 22 Dururdu pîş-ı nazarda Çemen serâ-yı vaţan
Olurdu bezmde âmâde âşinâ-yı vaţan
- 23 Uyup o hâl-i ġaribâne hâl-i mecnûna
Tekellüm eyler idim her biriyle bir güne
- 24 O rûtbe itdi teşettüt şu'ûr u zihn ü hayâl
Vücûda geldi hayâlimle her ne varsa muhâl
- 25 Kâdem nihâda olup bezmgâha cânânım
Ne hâle geldi bilinseydi kalb-i vîrânım
- 26 Amân nedir bu temâşâ nasıl hayâl-ı ġarîb
Nedir bu hâl-i ġarîbi içinde hâl-i ġarîb
- 27 Sürûr u hüzn ile memzûc idi dîlzârım
Ne tarz-ı hûş-rubâ gösterdi dildârım
- 28 Döküp de her yanına deste kâkülünü
O sîm ġabġaba şarmışdı zülfi sünbülünü

- 29 'İzârı tâb-ı serâb ile gül olmuş idi
Zebânı nuḡk-ı belîgiyle bülbül olmuş idi
- 30 Gözüm dökerdi yine katre katre hûnâbı
Temevvücât-ı sirîşk andırırđı seylâbı
- 31 Didim ne var ki sebep böyle pür-belâ olayım
O mest-i çeşmîñ için kaşki fedâ olayım
- 32 'Aceb ne şûret tedbîr olur bu hâlim için
Felek mu'âheze eyler beni kemâlim için
- 33 Didi nedir bu kadar âh u giryeler Hayrî
Yeter bu vaż'-ı za'îfâneler yeter gayrî
- 34 Ne rütbe renc ü belâ şavdığın düşün bir kez
Seniñ bu hâliñi hiç bir ğarîb olan itmez
- 35 Bu iftirâkıma ben de pür melâl oldum
Benim şu beñzime diġkatle baġ ne hâl oldum
- 36 Seniñ yeriñ diye bu semte döndürüp yüzümü
Ne kanlı yaşlara ġarġ itmişim siyeh gözümü
- 37 Amân telâşı bırak şabr u tâġat eyleyeyim
Ĥavâdis-i ġama ġarşı metânet eyleyeyim
- 38 Bu tesliyetle gönül bir sükûnet almış idi
Du çeşmi nem yerine hâ'b-ı râhat almış idi
- 39 Gidince uyku ile fikirden bu hulyâlar
ġarîb idim ki görürdüm ġarîb rüyâlar
- 40 Uyandığında yine bezmi pür keder gördüm
Ne âşinâ vü ne de yârdan eşer gördüm
- 41 Zemânenin dahi hep böyle inġılâbatı
Gelir geçer bu hayâlim gibi vuġu'âtı

**ŞAM-I ŞERİFE GİTMEK ÜZRE BEYRUT'A VAŞILINDA
VEFAT İDEN MA'MÜRETÜ'L 'AZİZ VALİ-İ EŞBAKİ
'ABDULLAH PAŞA MERHUM'UN VEFÂTINA DÂ'İR
RAKAM-ZEDE-İ HÂME-İ TE'ESSÜR OLAN TÂRİHDİR**

Mefâ'îlün-Mefâ'îlün-Mefâ'îlün-Mefâ'îlün

- 1 Hüveydâdır fenâya inqılâbı cümle eşyânîñ
Haqîkatde hayâl-i mağzîdir her hâli dünyânîñ
- 2 Defîn-i hücre-i kabr oldu 'Abdullah Pâşâ da
Budur encâmı işte hâl-i nâ-fercâmı devrânîñ
- 3 Şabâh-ı 'ömrü Hayfâ irdi Şâma irmeden şâma
Şehâb-ı mâtem olsun rûyını mihr-i dıraşûni
- 4 Gönül biñ şerhalansun nâhun-ı dest-i te'essürle
Revân olsun dumu'-ı la'l-gûni çeşm-i giryânîñ
- 5 Nevâl-i ni'meti erzân idi bu 'abd-i nâ-kâme
Unutmam haşredeki eltâfını ol zât-ı zî-şânîñ
- 6 Gedâ sîret mehâsin-i haşlet u 'âlf tabî'atdı
Yegâne Hâtem-i 'aşnydı ihşân u 'ağâyânîñ
- 7 Ğarıf-ı nûr-ı gufrân eyledikce rûhumı Mevlâ
'Adâd-ı 'ömrü memdûd ola şâh-ı 'âlem-ârânîñ
- 8 Enîn a fâh idüp târih-i cevher söyledim Hayrî
Mezân Ravz-ı Firdevs olsun 'Abdullah Pâşâ'nın(1301)

GAZELLER

1

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 İtmez diriğ naqd-i hayât 'âşıkân saña
Olsun fedâ hemîşe bu cân u cihân saña
- 2 Bir kez enîn ü zârımı gûş it de hâle baq
Bî-câmîdir bu itdiğim âh u figân saña
- 3 Zâlim ne rûtbe gam çekiyor hasta gönlümüz
Bir gün olur ki eylerim elbet beyân saña
- 4 Eşk-i firâk kanla yudu rehğüzârını
Ey peyk-i yâr şimdi de qaldı gümân saña
- 5 Olduğ ğarîk-i lücce-i nâqâr-ı ma'şiyet
Hayrî ne 'arz-ı hâl ide Yârab 'ayân saña

2

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Zülfün döküp de rûyuna cânân gezer yürür
Gûyâ buluqda mâh-ı dirahşân gezer yürür
- 2 Çeşmin hayâli fikrimi cevlangah eyledi
Deşt-i Hutende sanki gazâlân gezer yürür

- 3 Gönlüm hadîkasında hazân yok harîf yok
Her vakt içinde gonce-'i zârân gezer yürür
- 4 Seyr it de gör mişâlini hûrân-ı Cennetiñ
Şahn-ı çemende bir niçe hûbân gezer yürür
- 5 Hayrî cihâna 'ibret ile bakmadır hüner
Dünyâ yüzünde gerçi her insan gezer yürür

3

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Sâkî içince bâde yüzün al al olur
Bilsen nigâh-ı mestiñ bir kez ne hâl olur
- 2 Kâkül değil o bestelenen gerden üstüne
Âh-ı siyah ki silsile bend u bâl olur
- 3 Başdan çıkarma zülfünü bir fitne kopmasun
İklîm-i dilde sevdiceğim ihtilâl olur
- 4 Ben gördüğim yüzündeki hep dağ-ı sinedir
'Aqs eyleyüp de resm-i siyah-kârı hâl olur
- 5 Açmam gumûm-ı 'ukde-i giysû-yı pür hamîñ
Havfım budur ki anda da bir kıyl u kâl olur
- 6 Uyku girer mi leyle-i hasretde çeşmine
Her bir müjem gözümde mişâl-i nişâl olur
- 7 Olmaz dimem rakîbe o nevres nigârı yâr
Dünyâ değil mi 'aqla gelür ihtimâl olur
- 8 Tab'ım hazîn ü fikr ü şu'ûrum elimdir
Gönlüm hemîşe pür keder ü pür melâl olur
- 9 Tutsam elimde sâgar-ı zerîn-i bâdeyi
Mey sâde zehr u kâse şikeste sifâl olur
- 10 Bıkdım bu nahs-ı tâli' vü baht-ı siyahdan
Her hâl-i bâ'is-i ye'is u kelâl olur
- 11 Yeksân bilen şu'un-ı gâm u zevkı Hayriyâ
Vareste-i 'alâ'ik u âsûde bâl olur

4

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Mest-i nâzım meclis-i meyden şitâb eyler gider
Mürğ-ı gönlüm âteş-i ğamla kebâb eyler gider
- 2 Bâde de şunsa lebinden çıkmadan zevk temâm
'Âşık-ı dil hastayı kat kat harâb eyler gider
- 3 Neşve-i sâğarla def' itseñ humâr-ı nahvetin
Bûseler teklîfde meyl-i hicâb eyler gider
- 4 Mâ'il olmaz bir karârâ meşreb-i tıflânesi
Gâh ider luğf u gehi kahr u 'itâb eyler gider

5

Mef'ûlü-Mefâ'îlü-Mefâ'îlü-Fe'ûlün

- 1 Zan itme ki sermâye-i fazl u hüner ister
Kesb-i emele vâsita-i sîm u zer ister
- 2 Bir hâl-i selâmet bulamam devr-i felekde
Baht-ı siyehim başıma celb-i keder ister
- 3 Bir cân idi koyduk reh-i 'aşkından fedâya
Bilmem ki o zâlim dañi benden neler ister
- 4 Bağ mâha ki hürşid virir nûr u ziyâsın
Mañbûbı da sevdirmeye feyz-i nazar ister
- 5 Yokdur bilecek kıymet âşarımı Hayrî
Gönlüm yine nâçâr vatandaş sefer ister

6

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Biz yine ğafletle bünyâd eyleriz kâşâneler
Çok misâfirler göçürmüşken bu mihmânhâneler
- 2 İnqılâb-ı devr ile âşar-ı 'âlem mahv olur
Gösterir sâbıkdaki 'umrânını virâneler
- 3 Hırka berdüş-ı harâbâtız niyâdan sâdeyiz
İstemez ârâyişi meyhânedeki mestâneler

- 4 Şerha-dâr-ı nîze-ı müjgân-ı yâr olmuş ki dil
Çeşme-sâr-ı didemiz hûn-ı ciğerdir dâneler
- 5 Kalmıyor cem'iyet-i hâtr-ı dil-i bîmârda
Dest-i nâziñ zülf-ı zerfârîñ nedem ki şâneler
- 6 Hayriyâ âzâde olmaz kayd-ı gamdan 'âkılân
Bir ferâgat 'âlemi bulmuş yine dîvâneler

7

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Gülşen-i kûyuna pervâze per u bâlimi var
Âşiyân-sâz olacak mürğ-i diliñ dalımı var
- 2 Dökme zülf-i siyehiñ başiñ için başiñdan
Gönlümüñ öyle belâlar çekecek hâli mi var
- 3 Gelmediñ bezme bâna bâdeyi zehr-âb itdiñ
Vâ'ızın dahil mi ya zâhidiñ iğfâli mi var
- 4 Günde biñ kan döküyor gamze-i ser-tîzlerin
Kaşd-ı cân eylemede gözleriñ ihmâli mi var
- 5 'Aks-ı dağ-ı ten-i sûzânı mıdır 'uşşâkıñ
Yoksa ruhsârâyı al üzre de bir hâli mi var
- 6 Nazar-ı rahmine şâyeste olur mu Hayrî
Dil-i miñnet-zedeniñ öylece iğbâli mi var

8

MeFâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

- 1 Dilimde sûz-ı hasret başım üzre dûd-ı hayret var
Gözümde eşk-i firkat hâtrımda hâl-i vahşet var
- 2 Benim ol dermend-i 'aşk kim yer yer vücûdumda
Sihâm-ı zehr-nâk-ı gamla biñ zañm-ı melâmet var
- 3 Tükenmez mâcerâdır ser-güzeştim hâl-i düşvârım
Beli sevdâya dâ'ir dilde kalmış çok hikâyet var
- 4 Hayâlim tenk olur endişe-i hâl-i tebâhımda
Müsellemdir ki dünyalor kadar fikrimde vüs'at var
- 5 Geçilmez âfetinden pür-hatırdır sâha-i sûda
Tarîk-i 'aşkda şanmân ki bir cây-ı selâmet var

6 Bu rütbe cevri-i sâmansûz ile zâlim harâb olduk
Düşün ey kalbi sengîn bir de bir rûz-ı kıyâmet var

7 Kemâl erbâbı Hayrî pür-kederdir vaz'-ı 'âlemden
Felekde bahtı olmaz nerde bir ehl-i tabî'at var

9

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

1 Tab'ımız takvî-yi şûrî ile şeyhe uyamaz
Çirk-i nâ-pâk-ı niyâ ile ridâyı boyamaz

2 Haçtı geldi de yine gitmedi sevdâ-yı nigâr
Köhne sal olsa daği 'ömrüne âdem doyamaz

3 Öylece mest-i mey-i nâz u teğâfüldür yâr
Ne kadar nâle vü âh eyler isem de duyamaz

4 Feyz-i şahbâ iledir şâdî-yi kalb-i maḥzûn
Rind-i ğam-pîşe ayâğ-ı meyi elden koyamaz

5 Hayriyâ câme-i iqbâlimi alsa düşmen
Kisve-i faḫrımı biñ rehzenim olsa şoyamaz

10

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

1 Tarîk-i rinde sülûk eyledik devâm ideriz
Hemîşe bâde vü maḥbûbı iltizâm ideriz

2 Ayâğı suyun içmekle feyz-i yâb oluruz
Cenâb-ı pîr-i harâbâta ihtirâm ideriz

3 Kesildi ğayrı emel kûy-ı yâre varmağdan
Bizi vaḫanda şorar var ise selâm ideriz

4 Zamâne 'aksini îcâb ider mücerrebdir
O şey ki biz anı taḫşile ihtimâm ideriz

5 Leyâl-i hicrde gerçi fiğân ider gideriz
Sañâ da uykuyi ey ğonce-leb harâm ideriz

6 Virir cezâsını 'adl-i Ḥudâ ğaraz-kârîñ
Ne kaşd ü keyd ü ne de fikr-i intikâm ideriz

7 Bu rezm-ğâhda Hayrî penâhımız yokdur
Hemîşe dergeh-i Mevlâya i'tişâm ideriz

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

- 1 'Aşk olsun o rindâne ki gönünde emel yok
Reşk olsun o mestâneki zevkünde hâlel yok
- 2 Hengâm-ı vişâl oldu yine itmedik ârâm
Ey dil bu kadar şevke-i hicrânâ maḥal yok
- 3 Zâhid nîce te'sîr idecek bizlere nuşun
Ra'nâ biluruz sende de 'ilmiñle 'amel yok
- 4 Telḥ itmede git meclisi yetmez mi bu şıḳlet
'İşretiñe rindân-ı sebû-keşde 'asel yok
- 5 Ḥayrî yine şevk aldı gönül nazm-ı teriñle
Bakdım niçe mecmû'aya fikrimce ğazel yok

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

- 1 Kesildi medd-i nefes âh vâtan vâtan diyerek
Niĝâr-ı kûyuna yok mı giden gelen diyerek
- 2 Vücûdı bir nice ḥâr-ı sitemle incitdik
O naḥl-ı gülbin ḥûbâna gül-beden diyerek
- 3 Cünûnmuşuz ki belâ bendi eyleyüp tâḳdık
Kemend-i züfüne yârîñ resen resen diyerek
- 4 Ḥatt-ı 'izârına karşı sirişk-i çeşm-i terim
O cûydur ki revândır çemen çemen diyerek
- 5 Revâc bulmadı kâlâ-yı ma'rifet Ḥayrî
Kelâl getürdi tabî'at sühen sühen diyerek

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ilün

- 1 Ey dil nice ser-rişte-ı âmâli tutarsîñ
Eyvâh ki hep ḥâm-ı ḥayâlâtâ uyarsîñ
- 2 Âteş saçılır dîd-ı siyâh ile ciğerden
Yaklaşma bâña ey büt-i nâzende yanarsîñ

- 3 Görmez misin âyâ dil-i divâne-i 'aşkın
Hâlâ bâna efsâne-i mecnûnı şorarsın
- 4 La'lin mi 'aceb sâgara 'aks eyledi sâkı
Yoksa bâna sen mey yerine kan mı şunarsın
- 5 Bu câzibe-i hüsn ile her kalbi alursın
Mestâne mi çeşmin yine pek kanlı bakarsın
- 6 Âhir bulurum sa'y ile akşâ-yı merâmı
Ey çarh-ı denî gönlümi beyhûde yararsın
- 7 Hayrî saña güç mi geliyor cevri o yârın
Dünyâda hamıyyet mi muhabbet mi ararsın

14

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Yüzüne zülf-i dil-âvîzi niğâb itmiyesin
Mîhr-i ruhsârını mestûr-ı şehâb itmiyesin
- 2 Mürğ-i dil dâm-geh-i zülfüne düşdi kaldı
Ben gibi tâbiş-i rûyunla kebâb itmiyesin
- 3 Devrden şubha kadar çekme ayagın sâkı
Bezm-i vuşlatda dahi meyl-i şitâb itmiyesin
- 4 Bâdenin nuqlunu al dîde-i bādâmından
Şağın ey 'âşık-ı âvâre hicâb itmiyesin
- 5 Sitem-i dehr ile yoğ hâl-i ferâgat Hayrî
Saña bes neşve-i mey terk-i serâb itmiyesin

15

Mef'ûlü-Mefâ'îlü-Mefâ'îlü-Fâ'ilün

- 1 Evvelce gönül meyl-i cevânân niçün itdin
Ya şimdi dahi çâk-i girbân niçün itdin
- 2 Bir va'dine kalmışdı şu 'âlemde emeller
Ey nûr-ı başâr anı da nisyân niçün itdin
- 3 Gitdin bize bezm-i meyi mihnet-gede kıldın
'Ömrüm ne revâ böyle şitâbân niçün itdin
- 4 Başdan çıkarup zülf-i fitne-sâzını zâlim
Cem'ıyyet-i efkârı perîşân niçün itdin

Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün
 mefâ'ilün Feilatün mefâ'ilün Fe'ilün

Sa'âdetli Rûmî Pâşâ Nazretlerinin Gazeline Nazîre

- 1 Cihânda gitse de her mevki'-i muhâle hayâl
 Kadem daği koyamaz sâha-i vişâle hayâl
- 2 Gelince 'aqla miyân u dehân u ebrûsı
 Dolandı havşala-ı fikrde hayâle hayâl
- 3 Beşerde cism-i laîf-i nigâre beñzer yok
 'Aceb mi söyler isem ol peri mişâle hayâl
- 4 Zemâne hâdişeden ne rütbe-i gam çekdik
 'Aceb ne'ler diyecekdir gelürse kâle hayâl
- 5 Meğer rekâbet ider Hayriyâ dü çeşmimde
 Koşuldı her gicede hâb ile cidâle hayâl

Mef'ülü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Gelmezdi 'aqla bak nice rencür olurmuşum
 Bir zulm-i nâ-revâ ile mağdûr olurmuşum
- 2 'Adl-i Hudâ'ya karşı ne vâz' eyledim 'aceb
 Bilmem ne iktidânma mağrûr olurmuşum
- 3 Mihr-i cemâl-i yâr ile pür-nûr iken gözüm
 Tenhâ-nişîn külbe-i deycûr olurmuşum
- 4 Hayrî hayâle gelmez idi hâl-i neşve de
 Bezm-i felekde ben daği mağmûr olurmuşum

Mef'ülü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

- 1 Hâl-i dili her yerde hikâyetden uşandım
 Baht-ı siyehimden bu şikâyetden uşandım
- 2 Sabit göremem kimseyi meydân-ı vefâda
 Her şahş 'aceb tavr ile şohbetden uşandım

- 3 Hoşdur bu keşâ-keşden ise hücre-i vahdet
Cem'iyet-i ahbâb ile ülfetden uşandım
- 4 Bir ehl-i vefâ görmedim ebnâ-yı vaşanda
Bî-mihrlere 'arz-ı muhabbetden uşandım
- 5 Râhat kalamum ga'ile-i 'aşk ile Hayrî
Bende bu heves-kâr-ı tabî'atdan uşandım

19

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

- 1 Niçün bu dâ'iyе-i dehri i'tiyâd ideyim
Ne hâline feleğîñ ben de i'timâd ideyim
- 2 Ne semte 'atf-ı nigâh eylesem hâzîn olurum
Ne şeyle hâtur-ı miñnet-karîmî şâd ideyim
- 3 Mey içmesem duramam ğurbet ilde nem varsa
Behâ-yı bâde için hepsini mezâd ideyim
- 4 Firâk-ı la'li için yâre nâmeler yazayım
Sirik-i hûni gözümdeñ döküp midâd ideyim
- 5 Fenâsı her eşerinde 'ayân iken Hayrî
Ne hâliñe feleğîñ ben de i'timâd ideyim

20

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

- 1 Şeb-tâ-be-seher derdime giryânım efendim
Mürġâne enînimle hem elhânım efendim
- 2 Ya'kûb gibi hûn-ı belâ ağıdı gözümdeñ
Yûsuf gibi miñnet-keş-i zindânım efendim
- 3 Derd-i dil-i bîmârıma dünyâda devâ yok
Ahvâlimi hiç şorma perîşânım efendim
- 4 Merhem uracak yâreme yok mûnis u mahrem
Bir köşede hem hâl-ı ğaribânım efendim
- 5 Hayrî açamam kimseye râz-ı dil-i zârî
Uzlet-keş-i cem'iyet-i yârânım efendim

Fâ'ilâ'tün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Mu'allim Nâcî Efendi Hazretleriniñ Gazeline Nazîre

- 1 Bâde şun sâkı humâr-ı derd-i hicrân kalmasun
Sende mu'trib söyle kim feryâda meydân kalmasun
- 2 Nâz perverdim şakın te'sîr-i âhımdan şakın
İstemem gönüm gibi zülfün perîşân kalmasun
- 3 Aç yüzün görstün cihân nûr-ı cemâl-ı mu'ciziñ
Tekyede meyhânedede rindân murîdân kalmasun
- 4 Hasret-i la'linle aqsun eşk-i âlî didemiñ
Dolmadık hûn ile dâmân u girbân kalmasun
- 5 Cûş-i seyl-i sirişkimden yıkulsun kaşr-ı dil
Hâtur-ı virânemi ta'mîre imkân kalmasun
- 6 Dûd-ı âhım kapılsun ecrâmı 'ulviyâtdan
Yerde sökde şule-i mihr-i dirahşân kalmasun
- 7 Böyle şevk-âver gazeller söyle Hayrî söyle kim
Olmadık dildâde-i tab'ın suhendân kalmasun

Mef'ûlü-Mefâ'ilün-Mef'ûlü-Mefâ'ilün

- 1 Geçmez bu hevâ serden koy dilde harâb olsun
Benden o şeh-i nâza kaş'ice cevâb olsun
- 2 Git künc-i harâbâta bak neşve-i mestâne
Ger tâze civân yoksa al köhne şerâb olsun
- 3 Bir lahza nazar-bâz ol rindân-ı perîşâna
Bezm içrede mi çeşmiñ âlûde-i hâb olsun
- 4 Gönümce şefâret yok bu meclis-i vuşlatda
Emrit içelim bâde tâ ref'-i hicâb olsun
- 5 Kırdiñ dil-i 'uşşâkı biñlerce günâh itdiñ
Luţfuñla ne var yapsañ bir günde şevâb olsun
- 6 Red eyleme feryâdim 'arz eyleyeyim hâlim
Bir luţf-i hitâb eyle tek kahr u 'itâb olsun

- 7 Eş'ârını yaz Hayrî dünyada eser kalsun
Mahşûl-i tabî'atdan bir taze kitâb olsun

23

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Dâmenim âlûde-i çirk-i sefâhatdır bütün
İtdiğim inşâf ile bakşam çalâletdir bütün
- 2 İ'tilâf itdikce itdik hâl-i fuşsiyât ile
Bıkmadık hâlâ o hâlâl-ı cehâletdir bütün
- 3 Raḥne-dâr olduḡsa da ünsiyet-i eclâfdan
Hâliyâ evvelki ünsiyet o ülfedir bütün
- 4 Günde bir şûretle 'ayş u nûşa mâ'il fikr ü dil
Tutduğım ḡaḡka ki etvâr-ı ḡavâyetdir bütün
- 5 Peyrev-i nefsi ḡabîs olduḡ hevâ-yı nefsi ile
Tâb'-ı nefsi u hevâ olmaḡsa cinnetdir bütün
- 6 İhtiyârım yoksa da iz'ân u idrâkım da var
Bunca ḡâlim nefsi-i şûma tâb'iyetdir bütün
- 7 İttifâkıdır ki erbâb-ı kemâliñ ḡayriyâ
Her biri bir ḡâl ile düçâr-ı nekbetdir bütün

24

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

- 1 Olduysa da pür-şerḡa ḡöñül sehm-ı ḡazâdan
Bir vechle yüz döndiremem bâb-ı rizâdan
- 2 Olsam daḡi pâ-mâl-ı ḡam-ı çarḡ-ı sitemkâr
Çekmem yed-i ümîdimi dergâh-ı ḡudâ'dan
- 3 Çoḡdan berü ma'kûs gider aḡter-i baḡtım
Bari emelim munḡat' olsaydı sivâdan
- 4 Bir hırḡa-i peşmînede bes ehl-i kemâle
Erbâb-i hüner sâde gezer zîb-i ḡinâdan
- 5 ḡülzar-ı cihân aḡırî vîrân olacaḡdır
Ma'mûre-i 'âlemde eşer var mı bekâdan
- 6 Muḡtâc-ı mükâfât-ı vişâliz kerem eyle
İḡsâniñ devr eyleme şâhim fuḡarâdan

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'îli

- 1 Âzâde iken kayd-ı elemden dilim eyvâh
Bin miñnete şaldı beni bu dağdağa-i câh
- 2 Ârâma revâ mı bu fenâ-hâne-i 'âlem
Her hâli olur 'âkıle müstelzim-i ikrâh
- 3 Hal eyleyemez hikmetini kuvve-i efkâr
Her 'abdine bir güne tecellî ider Allah
- 4 Ey afet-i hûn-hâ'r nedir bunca sitekler
Te'sîr ider âhir saña bu âh-ı sehergâh
- 5 Hayrî nice tedbîr ideyim derdine bilmem
Kimden alayım hâl-i dil-zâre meded-hâ'h

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'îlü-Fe'ûlün

- 1 Gelsün bu gice meclise mu'tribe piyâle
Bir şevk u şetâret virelim fikr u hayâle
- 2 Yok kadr-ı hüner ehl-i cihân mâ'il-i iqbâl
Âdem nice sa'y eyleye tahşîl-i kemâle
- 3 Eyle beni kayd-ı sitem-i hicrden âzâd
Ey serv-i kadem başın için girme vebâle
- 4 Hayrî buluruz resm-i cefâ 'arz-ı vefâdan
Sâmân-ı tahammül yanıyor işte bu hâle

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Al al olurdu 'arız-ı nûş-ı mül üstüne
Gûyâ konurdu şişeye bir gül gül üstüne
- 2 Dûd-ı siyâh âh-ı hezârân şehâb olup
Taqtîr ider o şebnemi berk-i gül üstüne
- 3 Gîsûlar üzre inmiş idi al fes bugün
Düşmüş çemende lâle gibi sünbül üstüne

- 4 Biñlerce fitne 'akl u dili târ-mâr ider
Koyma dehân-şâne şakin kâkül üstüne

28

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Bu gice bezimde ol tıfl-ı dilârâm olsa
Sükket-i 'ârızı nuql-i mey-i gül-fâm olsa
- 2 Başka bir şevk virir şöhet-ı rindâne o yâr
Gelse ger meclise esbâb-ı şafâ tam olsa
- 3 Ben rehâ-yâb olamam kayd-ı ğam u mâtemden
Feleğin her günü ger 'âleme bayrâm olsa
- 4 Eksik olmaz ğam-ı 'aşkıñla figânım bari
Bülbül âsâ yalnız şubh ile akşam olsa
- 5 Künc-i ğurbetde vatan hatıra gelmez Hayrî
Âh ol şüh-ı cefâ-pîşe baña râm olsa

29

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

- 1 Mey iç rindâne gel seyrit şafâ-yı bezm-i mestâne
Tarîk-i 'aşkı tut cesbân değil etvâr-ı tıflâne
- 2 Nevâzişler becâdır hâtır-ı ğamgîn u vîrâne
Beli bir mûrum amma ilticâ itdim Süleymâna
- 3 Ne mu'ciz resmdir çıkmış cemâliñ dest-ı kudretten
Hatûñ Behzâde çeşmiñ virdi hayretler ğazâlâne
- 4 Ne var bir kem nazarla al da sat dünyâyı istersen
Efendim var mı hâcet başka bir pâzâr u dükkâne
- 5 O âfetler yüzünden mi saçılmış nûrlar Hayrî
'Aceb bir şu"leler pertev salar gördüm Yeni Hâne

30

Mef'ûlü-Mefâ'ilün-Mef'ûlü-Mefâ'ilün

- 1 Gördüm ruḡ-ı pür tâbîñ ğîsûlar arasında
Bir ğonce-ı gül şandım şebbûlar arasında

- 2 Bîñ fitne kopar çeşmiñ hûnhâfe nigâhından
Zâlim ne belâ çıkdın hûb-rûlar arasında
- 3 Perverde-i nâz olmuş bir tıfl-ı sitemgersin
Beñzer saña bak var mı dil-cûlar arasında
- 4 Gîsûları dağılmış ta boynuna şarlmış
Ay doğmuş idi gördüm uyğûlar arasında
- 5 Cânân ile ayrıldı mihmân-ı şafâ dilden
Hayrî yine biz kaldık kaygûlar arasında

31

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilünFe'ilün

- 1 Sükûn gelmedi cûş-i sirişk-i âliraize
Bağan kim olsa acır hâl-i pûr melâlimize
- 2 'Aceb sorulmayacak mı haşrda zâlimden
Nasıl cevâb idecekler o gün su'alimize
- 3 Niçün 'adû olur ehl-i kemâle nâkışlar
Görölsün öylece her göz diken kemâlimize
- 4 Esîr-i bend-i sitem olduğum yetişmez mi
O gamzelerde benim girmesün vebâlimize
- 5 Bu tenknâ-yı elemde kalurmıyız Hayrî
Terahhüm eyleyeñ olmaz mı 'arz-i hâlimize

32

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Saña kim itdi 'aceb böylece bigâne beni
Niçün atdıñ bu kadar küşe-i nisyâne beni
- 2 Kalmadı hâne-i hâtırda nişân-ı 'umrân
İtdi seylâb-ı sitem öylece vîrâne beni
- 3 Âb u hâkinde nedir câzibe-i hûş-rübâ
Celb ider dergehine her gice meyhâne beni
- 4 Hande-rîz olmuşiken bir nice ehl-i 'aqla
Şimdi eğlence ider zümre-i dîvâne beni
- 5 Künc-i vahdetde hayâlim baña besdir Hayrî
Haq enîs eylesün zâhid-i nâdâna beni

33

Mef'ûlü-Fâ'ilâtün-Mef'ûlü-Fâ'ilâtün

Bir Leyle-i Veda'ı Tasvîr ile Söylenmişidi

- 1 Sînemde bir tutuşmuş yanmış ocağ olaydı
Zülfün karanlığında bezme چراغ olaydı
- 2 Meyhâneler kapısı bahtım gibi kapansun
Rindâne bâde içmek sensiz yaşağ olaydı
- 3 Deşt-ı cünûn içinde gezmezdi böyle gönlüm
Gîsûların kemendi boynumda bağ olaydı
- 4 Terk-i cünûn iderdi Leylâ ğamiyle Mecnûn
Bir gün yüzün göreydi 'alemde sağ olaydı
- 5 Efsâneler yazardım sevdâ-yı 'aşka dâ'ir
Gamdan dilimde Hayrî hâl-i ferâğ olaydı

34

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Dağılub bezm-i şafâ ahîri vîrân kaldı
Vâh cem'iyet-i dil böyle perîşân kaldı
- 2 Şem-i ruhsân gidüp encümen-i vuslatdan
Dîde-i ğam-zedeye zulmet-i hicrân kaldı
- 3 Çeksün al kâse-i mey şevk u tarabdan gönlüm
Baña ğayri idecek nâle vü efgân kaldı
- 4 Öyle bir hicr-i ebed kıldı felek peydâ kim
Ba'demâ vaşla ne bir çâre ne imkân kaldı
- 5 Dil-i dîvânemiziñ söndi چراغ-ı emeli
Sa'y u sevdâlarına şimdi peşimân kaldı
- 6 Aldım âġûş-ı veda' üstüne bî-hûş oldum
Hâlet-i hayretime kendi de hayrân kaldı
- 7 Şoñ telâkkî diye bakdım yüzine kan dökdüm
Dolmadık hûn ile dâmân ne giribân kaldı

33/6Gülşenserâ-yı hüsnün bir âh ile yıkardım
Kanûn-ı 'aşk içinde cüz'-i mesâğ olaydı

Bu beyit H.A.Ş.'ın neşrinden sonra söylenmiştir

- 8 Şarılıb boynuna öpdüm gözini ayrıldım
Şanki bîmâr-tenim kaleb-i bî cân kaldı
- 9 Ağla âh ile müdâm hâl-i melâlin Hayrî
Saña maşşûl-ı emel böylece hırmân kaldı

35

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

- 1 Virmezse de vâ'ız mey için rinde mesâğı
Kim diñleyecek 'âlem-i sevdâda yasâğı
- 2 Âzerde derûn itdi beni maşşab-ı 'âlem
Ümmîdii emelden bulamam hâl-i ferâğı
- 3 Hep büm u ğurâb aldı harâb oldu ser-â-ser
Terk eyleyeli ol gül-ı nevrete bu bâğı
- 4 Tâ kûbbe-i eflâke çıkar sûziş-i dağı
Fevvâre-i âteş mi nedir sînem ocağı
- 5 İstersen eger dehrde bir cây-ı selâmet
Hayrî harem-i meykededen çekme ayağı

36

I

- 1 Bağlarda çemen soldı
Mestûr-ı ğubâr oldu
Kes nağmeyi ey bülbül
Güller yine hâr oldu

II

- 2 Yoğidi yatağında
Kân oldu otağında
Şayyâd duzağında
Encâm şikâr oldu

III

- 3 Düşvârdır aḫvâlim
Ma'kûsdur iḳbâlim
Nağdine-i âmâlim
Beyhûde nişâr oldu

IV

- 4 Hicrile hilâl oldum
Bilmem ki ne hâl oldum
Ta şöyle hayâl oldum
Rûhum baña bâr oldu

V

- 5 İkbâle zevâl irdi
Efkâre kelâl irdi
Hayrîye melâl irdi
Dünya baña dar oldu

37

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Sûz-ı dâğ-ı hasrete tâb u mecâlim kalmadı
Bâr-ı miñnet çekmeğe evvel ki hâlim kalmadı
- 2 Rüzgârım bâda virdi gülşen-i maqşHûdumı
Tutmağa nañl-i ümmîd üstünde dalım kalmadı
- 3 Her zamân bir kayd-ı gamla hâtırım meşgûldür
Derd u miñnetden dilim bir günde sâlim kalmadı
- 4 Şöylece nisyân olunduğ ülfet-i aħbâbdan
Hâtır-ı dilberde de belki hayâlim kalmadı
- 5 Farq olunmaz bir hilâl olmuş vücûdum Hayrîyâ
Şûret-i âyînede 'aks-ı mişâlim kalmadı

38

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

- 1 Bilsen bu hâl-i melâlim ne yamandı
Mürgân-ı çemen nâliş ü zârımla uyandı
- 2 Bilmem şerer-i âteşimi şem'mi şandı
Düşdi ten-i sûzânıma pervânede yandı
- 3 Bir va'd-i lâl itdi beni nuñk-ı lañfin
Göñlüm bu firîbiñle inanmazdı inandı
- 4 Eşk-i ter-i çeşmimle yetürdüm bu kemâle
Gülzâr-ı melâhatda henüz tâze fidandı

- 5 Şem eylemeden bûyunı devr itdi perîşân
Ol ğonce-i ter berg-ı nezâketde nihândı
- 6 'Âlemde o 'âlimdi ki heyhât geçürdük
Dilberde vefâ dilde şafâ hep o zamandı
- 7 Hayrî şu mihen-hânede yok hâlis-i selâmet
Göflüm bu meşakkatle hayâtımdan uşandı

39

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Ne güzel eyler idiñ 'aşıkâ cânâneliği
Kimdir öğretti saña böylece bigâneliği
- 2 Eylemez bir daħi ta'mîri kabûl-i imkân
Gel de gör hâne-i hâtırda ki vîrâneliği
- 3 Bî-şu'ûr olmadığımı istiyor erbâb-ı şu'ûr
Nûş-ı bâdeyle idüp bir nice dîvâneliği
- 4 Tab'ımız genc-i fâli-i suhendir Hayrî
Gösterir şûretimiz gerçi fakîrâneliği

40

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

- 1 Fedâ itdiñ şebâb-ı 'âlemleriñ encâmı ğam kaldı
Heves-kâr olmağa şimden giru dünyâda nem kaldı
- 2 Baña sevdâ-yı 'aşkıñdan nişân ibtilâdır kim
Dilimde dağ-ı ber dağ-ı elem dîdemde nem kaldı
- 3 Yıkıldı kaşr-ı bünyâd-ı şafâ vîrâne-zâr kaldı
Cihâna yâdigâr-neşveden bir câm-ı cem kaldı
- 4 Nice müşküller açdı nâhun-ı endîşe-i fikrim
Hemân hal olmadık bir 'uğde-i ğisû-yı ham kaldı
- 5 Harîm-i hâtır-ı bîmâra mahrem buldum Hayrî +
Benim bes tercümân-ı hasbihâlim bir kalem kaldı

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

MÜTEFERRİKA

Nâ Tamam Bahâriye

- 1 İrdi bahâr aldı çemen-zân lâleler
Gûyâ konuldu her yire rengîn piyâleler
- 2 Takîr ider zemîne felek eşk-i reşkîni
Her berg-i tâze saçmakda jâleler
- 3 Her suy-ı sebze-zârda bir hâl u kâl ile
Mürgân-ı hezâr şevk ile itmek de nâleler
- 4 Sâkî bu demde bâde getir iç baña da şun
Luîf it arada kand lebiñden nevâneler
- 5 Tâb-ı şerâb 'ânîzîni gül gül eylesün
Şevk-i visâliñ 'âşıkîni bülbül eylesün

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Nâ Tamam Merşiyeye

- 1 Yârâb nice hażm eyledi yer ta idecek mi
Üstünde akan hûn-ı 'azîz-i şühedâyı
- 2 Gönüller nice çâk olmadı ta olmayak mı
Gûş itmedi mi na'ra-i merdân-ı gâzâyı
- 3 'Âşıklar isek cân ile evlâd-ı Resûle
Biz âh idelim şarşıdalım 'arz u semâyı
- 4 Oldı sene bin üç yüz iki geldi muharrem
Mâtem turalım aghıyalım âl-i 'Abâyı
- 5 Ecrâm-ı felek ins ü melek mâteme dursun
Ervâha dağı mâtemi Allah buyursun

KİT'ÂT

1

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Tekdîr idüp de halkı nedâmetler eyleme
Kâbil değil yapılması kalb-i şikesteniñ
- 2 Mes'ûd iderse Hayrî'yi müstakbel-i zamân
Mümkün midir i'âdesi 'ömr-ı güzesteñin

2

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Aşhâb-ı fazlı luğme-i idbâr şuşdurur
Erbâb-ı cehli kuvve-i iqbâli söyledir
- 2 Hüsniñ görür de hangi suhendân sükût ider
Nuḡkun işitse sevdiceğim lâli söyledir

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Tutmaz felek ne söyler isek gûş-ı i'tibâr
Bülbül durur da bâm-ı bedel-hânı söylerdir
- 2 Celb-i zarâr iderse de şuşmaz zebânımız
Aşhâb-ı şıdkı ğayret-i vicdânı söylerdir

4

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Virme zuhhâd-ı riyâkara kulağ
Olma her rind-i denî tab'a yamak
- 2 Var ise 'aql u kemâlin Hayrî
Kendüni sevdirecek mesleğe bak

5

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

- 1 Teveccüh eylemeyiz şeyhe rabı-ı kalb iderek
Şufûf-ı rinde girer ehl-i hâl arar buluruz
- 2 Vişâl-i yâri muhâl oldıgıñ bilürsek de
Yine hayâle düşer ihtimâl arar buluruz

6

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün

- 1 Dâ'imâ çîn-i cebîn ile durursuñ a begim
Dil-rübâlar ne kadar şûh u şen olsa yaraşur
- 2 Baña bak ki yüzüne 'aks ide dağ-ı sînem
Gül-ruhun üzre siyeh bir de beñ olsa yaraşur

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Geh ye'se geh ümîde düşer bül heves gönül
Çalmaz hülâsa gâ'ilesiz bir nefes gönül
- 2 Âmed şüd-i kavâfil-i âlâm-ı dehr ile
Feryâd ider hemîşe mişâl-i ceres gönül

8

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

- 1 Her târine biñ hâtır-ı sevdâ-zede düşdü
Üftâde-i zülfün yalnız sen beni gördün
- 2 'Uşşâkda biñ şerha-i zaħm-ı sitemin var
Bir çâki-i dâmân u girbânını gördün

9

Müstef'ilâtün-Müstef'ilâtün

Etrâfa bakşam bir yer görülmez
Feryâd idersem bir kimse gelmez
Bir hâ'bgeh kim vahşetle memlû
Öldüm mü Yârâb kabrim midir bu

10

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

İçdiklerim ol bâde ki sensiz ka
Kan oldu bu şeb çıkdı yüze didelerimden
Ben hasta-i 'aşkıım ne bilür hâlim etibba
Biñ dağ-ı belâ açdı bu sevdâ cigerimden

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Levn itmeyiñ melâmet mi âşinâlarım
Sevdâ-yı 'aşka var ise bir çâre söyleyiñ
Bfn isterim devâ-yı tabîbim habîbden
Teşrîh idüb de gönümü hep yâre söyleyiñ

12

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Emel-i meyl-i vefâ sende de var bende de var
Heves-i 'ayş u şafâ sende de var bende de var
Zâ'il olmaz dil-i âşuftermiziñ sevdâsı
Tab'-ı meyyâl-ı hevâ sende de var bende de var
Kulqul-ı câm ile ol hem dem-i bezmim ey ney
Nâle-i dilkeş edâ sende de var bende de var

13

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Bir marâzdır ki hâsed rencisi zâten gitmez
Ben de hussâdımı incitmege hâcet göremem
- 2 'Âlemiñ her yeri bir cây-ı haşardır Hayrî
Künc-i meyhâne gibi selâmet göremem

14

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 İrtika itmek için evc-i 'âlâ-yı emele
Pençe-i kahr-ı esâfilde zebûn olmalıdır
- 2 Dil viren kâkülüne düşmeli sevdâ-yı gâma
'Âşık-ı çeşmiñ olan hâsta derûn olmalıdır
- 3 Görmedim dağdağca-ı dehrden âzâde maḥal
Var ise ol daḥi şahrâ-yı cünûn olmalıdır

EBYÂT

1

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

Fenâ-yı dehri bize gösterirken âşân
Bu hırş-ı nefis u hevâ nâbecâ değil de nedir

2

Mef'ûlü-Fâ'ilâtün-Mef'ûlü-Fâ'ilâtün

'Aklım tebâh olurdu bunca leyâl-i gâmda
İqbâl u bahta dâ'ir hulyâlar olmasaydı

3

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mef'ûlü-Fâ'ilün

Âşân değil taḥammüli yoksa neler geçer
Kalmaz bu vaz'ı böyle zamâniñ zamân olur

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mef'ûlü-Fâ'ilün

Cûş-ı sirişkim içre gören dûd-ı âhımı
Deryâ içinde kendimi vapur şandılar

KIRÂATHÂNEDE

5

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

Bir bezm-i tarab kim dolu hûbân ile yer yer
Kangî cihete 'aş-ı nigâh itmeğe şaşdım

KIZAN DAĞINDA

6

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fâ'ilün

İştîyâk-ı vaşamı kaynadarak dillerde
Güzer itdik rüfeğâmızla Kızan Dağında

7

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Nakd-i hayâtı cevher-i nâmûsı mahw olur
Alüftegâne kimseyi Allah düşürmesün

8

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

Kaşd eyleyemem kimseye fırsatda cezâyı
Düşmüşlere sızlar yüreğim düşmenim olsa

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

Niçün ta'yîb idersin nâle-i dilsüz-ı 'uşşâkı
Seniñ de mübtelâ-yı derd-i hicrân oldıgıñ var mı

10

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Añlar ne varsa dilde faķaķ añlamaz geķer
Ol 'işve sâz misli bulunmaz Zekiye'dir

11

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Ey nâme gidersen vatana söyle ki Hayrî
Ben zâde-i hâmen gibi âh sende geleydiñ

12

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

O nâmeler ki saña iştiyâķ ile yazarım
Midâd-ı eşk-i siyâh-ı firâķ ile yazarım

13

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

Dil-i şâfım 'aceb âsüdedir âmâl-i 'âlemden
Cihânda var ise bir maţlabım bî-maţlab olmaķda

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Her felâketlere düşsem de sa'âdet şayarım
İstikâmet gibi insana kerâmet mi olur

15

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Zahm-ı a' dâdan yüzümde şerha-i hañçer durur
Bir hayât oldukça gitmez yâdigârındır seniñ

Dâ'ire Defteri Zirîne Yazılmışdır

16

Fâ'ilâtün-Mefâ'ilün-Fâ'ilün

Defter-i şeyhe pâre mi bulunur
Defter-i meyfûrûşa medyûnuz

17

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fa'ilün

Beldemiz ehl-i fesâdâtdan olmaz hâli
Neylesün hangi ifâdâtı işitsün vali

18

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

İçdik o kadar bâde bu şeb bî-haber olduk
Çok şîşe tehî oldu da biz hum gibi dolduk

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

'Amel-i hayra çalış bir eser ibkâ eyle
Himmeti yâd olan eslâfına hayr'u'l halef ol

20

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Eşk-i çeşmim iltihâb-ı kalbi teskin eylemez
Âteş-i dağ-ı dile âb-ı revân döksem yanar

21

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ilün

Sensiñ sebebi bunca perîşânı-i hâliñ
Zâlim seni de böyle perîşân ide Allah

22

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

'Aceb mi oğ gibi te'sîr iderse kalb-i nâlâna
Hikâyât-ı gâm-ı 'uşşâkdır nây u kemân söyler

23

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Bağ şu 'âlemde gönül bağıladığım kâkül-i yâr
Dest-i şayyâd-ı gâma düşmeğe dâm oldı baña
- 2 Uğradım çok nazar-ı himmet-i ehl-i kereme
Tâl'im-i mânî' taşşîl-i merâm oldı baña

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Görmeden gün yüzini dildârîñ
Allah Allah yine akşam oldu

25

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

Zamane serdiş-i dolaba beñziyor dönüyor
Havâdiş-i gamı seylâba beñziyor dönüyor

26

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Mûrân haçı koymadı hüsünde fûrûğı
İklîm-i cemâl içre Süleymân idi evvel

27

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

Döküp eşk-i taḥassür bir yana 'aḫf-ı nigâh itmez
Kudûmun intizânıyla gözüm yollarda kalmışdır

28

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Gönlüm beni bîñ derde esîr eyledi Ḥayrî
Çok ḥâdiseler ḥükm-i şebâb ile geçürdük

29

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

Bir bûse ile bezmde rencîde mi olduk
Şâhım anı hoş görmeli rindânlık içinde

30

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

Bisât-ı hacle gâh-ı gayrı tezyîn itdi encâmı
Benim bunca zamanlar zâr u giryân olduğım kaldı

31

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Çekemem mağbil-i nev.câhlarıñ minnetini
Kuru ihlâş ile hem hâl-i riyâkâr olamam

32

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

- 1 Dêrd ü sitem-i dehri çeker miydi bu gönüm
Pîr-i hârem-i meygededen himmet olaydı
- 2 Devrân baña minnet saçıyor böyle hayâtı
Bari o da cânıma bir minnet olaydı

33

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

Gördük o perîşânlığıñ zülf-i siyâhın
Artık ne olur bizdeki cem'iyet-i efkâr

Bir resim zî'îne yazıldı

34

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Resm-i Haş-ı ruhsârına şaşmaz mı 'ağıllar
Bihzâd-ı tabî'atda bu taşvîrine hayrân

35

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Pervâne gibi bezmine bir şebde gireydim
Tek suhte-i şem'e-ı ruhsârın olaydı

36

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Eylemem kimseyi 'âlemde penâh
Baña dârında bes bir Allah

37

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Bu fenâ-hânedede Hayrî kalmaz
Bari Mecmû'a-ı Hayrî kalsın

HACI HAYRİ EFENDİ'NİN HÂTİRAT-I AHD-İ ŞEBÂB
DIŞINDA NEŞREDİLMİŞ MUHTELİF ŞİİRLERİ

1

Müsebbâ-

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

I

Şanma binâ-yı kaşr-ı cihân paydâr olur
Bir gün gelür ki ol daği vîrânezâr olur
'Umran-serâ-yı dehrde her yer mezâr olur
Ma'mûreler harâba döner hâksâr olur
Biñ inqılâba vâsihta bir rûzgâr olur
Cem'iyyet-i vücûd bütün târ u mâr olur
Mâhiyyet-i hudûs-ı cihân âşikâr olur.

II

Ey dil emel elemden 'ibâret değıl midir
Her hâl 'âlem-i âdeme 'ibret değıl midir
Her faşl-ı kerem u serdi muvaqqat değıl midir
Bir bî-vefâya meyl-i belâhat değıl midir
Cây-ı felâh künc-i ferâgat değıl midir
Mâdâmki devr-i bezm-i zaman bî-karâr olur
Câm-ı heves neticesi renc-i humâr olur.

III

İnsan zebûn-ı pençe-i hüküm-i ka'za imiş
 Ancağ penâh-ı mülce-i bâb-ı rızâ imiş
 Cümle vücûd-i mâ'il-i ma'v-ı fenâ imiş
 Eyvâh bunca sa'y u 'âmel hep hebâ imiş
 Ma'şûl-ı sa'y renci'ş-i derd u 'anâ imiş
 Çok gözledik ki bağ-ı emelde bahâr olur
 Heyhât olsa da encâmı hâr olur

IV

Bîñ tecrübeyle anlamışuz hâl-ı 'âlemi
 Hiç görmedik bu devrde mes'ûd bir âdemi
 Gamsız geçer mi gönlümüzün günde bir demi
 İtdik müdâm hâne-i hâırda mâtemi
 Bilmem cihânda var mı bulan hâl-i eslemi
 Nâdân olursa söz yok aña kâmkâr olur
 Ehl-i kemâl hemîşe felâket medâr olur.

V

Hayrî fütûr virir mi felek sa'y u gayra
 Hâ'il olur mı kuvve-i fikr u tabî'âta
 Bakamaz kemâl u ma'rifet erbâbı devlete
 Olsağ da düş-i fa'zımız ile hâkarete
 Âsâr-ı hâme 'âleme bir yâdigâr olur
 Gitse fenâya ehli yine nâmdâr olur.

2

Muhammes-i Mütekerrir

Mef'ûlü-Mefâ'îlü-Mefâ'îlü-Fe'ûlün

I

Hendân oluyor devlet-i vüslün ile ağyâr
Hicr-i leb-i lalin ile 'uşşâkıñı bîmâr
Gönlüm alalı sen baña rahmetmedin ey yâr
Her gün de edersin beni bin naz ile gam-har
Sen böyle değıldin seni bir öğretinin var.

II

Ağyâr ile sen kılmaz iken ülfeti cana
'Uşşâkdan ayrılmaz idin ey kadd-i balâ
Şimdi gidüp ağyâre katılmak neden âya
Bin türlü cefalarla idersin benî azar
Sen böyle değıldin seni bir öğretinin var

III

Bin sehr ile mecnûn gibi kıldın beni giryân
Âteşlere yandırdı dilim hasret-i canan
Hayrî gibi Ta subha degin eylerim efgân
'Uşşâkına cevri itmeğı kıldın sana bir kâr
Sen böyle değıldin seni bir öğretinin var

(2) İ.Sunguroğlu, aynı eser, C 2, s 190.
III/1. mısraında vezin düşüktür.

3

Manalı Bakışlar

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Söyle ömrüm ne kadar gün gördün
Sanki gördüklerini dün gördün
- 2 Erbain oldu geçen sal-i hayat
Noldu mahsul-i hayatın heyhat
- 3 Nerde hengâm-ı şebâbın şevki
Kaldı mı bizde hayatın zevki
- 4 Gönlümün geçdi ne varsa emeli
Bu fütür ile daha neylemeli
- 5 Etmiyor def'i küdüret ney ü mey
Vermiyor kalbe ferah hiç bir şey
- 6 Bana her hal cihân boş geliyor
İnzivâ tabı'ma pek hoş geliyor
- 7 İktiza etmese ger say u amel
Beni gezdirmez idi başka emel
- 8 Gönlümü hayli zamanlar sıkdım
Cebr-i nefis ile bir müddet çıkdım
- 9 Gittiğim yolda yine dalgın idim
Sanki her gördüğüme dargın idim

- 10 Bir bakışda sağa soldu benzim
Diyemezdim sorana bendenizim
- 11 Öyle bir didesi âhû gidiyor
Göreni kendine hayran ediyor
- 12 Giyinüp başdan ayağa sade
Zib-i huriydi ebedi âzade
- 13 Yaşı on beşle yirmi arası
O güzellikte birine varası
- 14 Sıkıldum bakayım sık yüzüne
Vardı üftâdeleri bir düzüne
- 15 Her temellükden olurken âgâh
Etmedi bir tarafa atf-ı nigâh
- 16 Mütebessimdi leb-i rengini
Bozmiyordu o fakat temkini
- 17 Göz ucuyla bana eylerdi nazar
Biliyor idi ki benden ne zarar
- 18 O refakette bir az yol gittik
Göz ile hissi teati ettik
- 19 Lehçe-i ehl-i zekâda gözler
Anlatır anlayana çok sözler
- 20 Her meramı diyemez her dem söz
Sözle söylenmeyeni söyler göz
- 21 Ne kadar etse tebeddül sima
Yine göz halini eylerima
- 22 Bir fatin olsa da pîr-i fâni
Gözlerinden bilinir irfâni
- 23 Öyle manalı bakış var gözde
Öyle mana olamaz bin sözde
- 24 Hoş görüp halimi ol mehlika
Bazı his eyledi kalbe ilka
- 25 O henüz gonca-i gülzâr-ı cemal
Bizde zahir eser-i sinn-i kemal
- 26 Ana yok hal-i münasip bence
Yaraşur öyle güzel bir gence
- 27 Mihr ü meh gibi mülaki olalar
Bahtiyarlıkta kemali bulalar
- 28 Gezdire yavrusunu duşunda
Ninniler söyleye âğuşunda

4

HAZA DESTAN-I EŞEK

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fe'ilün

I

Ey beyaz renkli,siyah gözlü eşek
Bahçede zırlaridin ot yiyerek
Bana çok gördü sana kıydı felek
Bağa gittikçe yaya ter dökerek
Sebeb-i mevtin olana söğerek
Diyeyim âh eşek vah eşek.

II

İnişi iner iken hırlar idin
Düze düştükçe yolun zırlar idin
Bir yokuş gelse kulak sallar idin
Gâh ahırdan dışarı fırlar idin
Sebeb-i mevtin olana söğerek
Diyeyim âh eşek vah eşek.

III

Sırtarırdın görücek arpa saman
Çifteler atar idin bazı zaman
Koyuna kuzuya vermezdim âman
Ecelin yetti senin de ne yaman
Sebeb-i mevtin olana söğerek
Diyeyim âh eşek vah eşek.

---

(4)Katircızâde Ali Efendi'nin ölen eşek ve ineği hakkında yazdığı çok hoş hicvi bir destandır.

IV

Gördüğün gübreleri koklar idin
 Başka merkep izini yoklar idin
 Nereye gitsen orayı boklar idin
 Yükün altında da soluklar idin
 Sebeb-i mevtin olana söğerek
 Diyeyim âh eşek vah eşek.

V

Derini yüzmeğe geldi kasap
 Nalını çekdi nalbant Ağabap
 Manzarandan yüreğim oldu harap
 Ne kadar tesliye etse ahbap
 Sebeb-i mevtin olana söğerek
 Diyeyim âh eşek vah eşek.

VI

Badema ariye az çok vermem
 Var olan şeye derim yok vermem
 Versem de şimden giru tok vermem
 Hele o kaynıma bir b.. vermem
 Sebeb-i mevtin olana söğerek
 Diyeyim âh eşek vah eşek.

VII

Ariyet verdikçe ben de seni
 Yaya koydun gidip sen de beni
 Yidirip itlere kurtlara teni
 Boş kodun çulu palanı reseni
 Sebeb-i mevtin olana söğerek
 Diyeyim âh eşek vah eşek.

VIII

Leşini harice atdıkları gün
 Dediler dişlerini dahi söktün
 Harput'un itlerine oldu düğün
 Ben dedim ki sebeb-i mevte söğün
 Sebeb-i mevtin olana söğerek
 Diyeyim âh eşek vah eşek.

5

ARZUHAL-I MEVZUN VE MUKAFFA EŞEĞİN AĞZINDAN

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Ey veliyünniam-ı zi şefkat
Ne idi eylediğin bu gaflet
- 2 Bilmedin kadrimi şaşkın mı idin
Bir sebeple bana dargın mı idin
- 3 Bir kusur etmiş isem eyle beyan
Taki cürmüm ola canıma âyan
- 4 Koymadın ki kalayım sağ u esen
Ne için ariye verdin beni sen
- 5 Nere emreyledin ise gittim
Sana bir çiftemi endaht ettim
- 6 Götürüp mezriaya bazı zaman
Unudup vermez idin arpa saman
- 7 Şıkşıkıyla gelirdin yanıma
Sopa ile sataşırdın canıma
- 8 Yeridim günde beş on kerre kötek
Ayağıma takaridin köstek
- 9 Yükletirdin yükü gayette ağır sırtım
Sırtım üstünde açılırdı yağır
- 10 Cilve etsem sürerken kaşağı
Hiddet eyler de ururdun dayağı

- 11 Olmasaydı gidişimde sürat
Boynuma şiş sokuyordu Kudret
- 12 Yükledüp yükü şehirden bağa
Bağa gittikde salardın dağa
- 13 Otlayup ot yerine sütlügeni
Aç kalınca gevelerdim dikeni
- 14 Sanma keyfim gelerek zırlaridim
Hal u zarım düşünüp hırlaridim
- 15 Çalışırdım yine hizmette zakat
Etti kaynın beni encamı sakat
- 16 Yok imiş zerre kadar imanı
Bana yükletti otuz batmanı
- 17 Çatlatup yağımı ol bar-i balû
Etti bir sancı beni istilû
- 18 Olmadı neyledilerse zuil
Bulmadı çüremi Doktor Mihail
- 19 Bin eziyet ile çıktı canım
Bir nice şahs ile doldu yanım
- 20 Kaderim etti beni öyle müsap
Derimi yüzdü çıkardı kasap
- 21 Çektiler nalımı ahırda iken
Taktular ayağıma bir örken
- 22 Sürüdüp haric-i şehre cesedim
Ne kadar uğradı kahra cesedim
- 23 Birükip başıma kelbû herkes
Eylediler beni bir kuru kafes
- 24 Kargalar oydu dü çeşm-i siyehim
Âh bilmem ki ne id günahım
- 25 Semeri paktımı terk ettim hep
Çıngıraklı yularım noldu acep
- 26 Âhirette ederim şekûayı
Kaynın ile görürüm dâvayı
- 27 Arzuhalim sana vermeye melûl
Hakkımı eylemişim size helâl
- 28 Sen hemen sağ olasın var olasın
Daima rakib-i rehvar olasın

6

MANZUME-İ DER HAKKI BAKARE

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

I

El açup dergâh-ı hakka budur ancak dileğim
Sağ olup sağılasın sütlü sevimli ineğim
Afiyetle ye de iç bahçede keyfin gibi gez
Sana ölmüş diyen adam kim ise bağrını ez

II

Ne kadar ister isen sen yem, yiyecek hazır
Hanemiz halkı hep senin hizmetine nâzırdır
Yal değil, bal veririm ben sana olsa peteğim
Müteveffa eşeğe tut yedirirdim nitekim

III

O da çılgınlık edüp usluca durmazdı fakat
Selefin bir ayağından urup etmişdi sakat
Bir daha arkadaş etmem eşek ile ineği
Koy destünler Ali'nin şimdi de yoktur bineği

IV

Çok verirsen sütü ben de yer isem yağlı yemek
Bahçeden şehre gidilmekte yorulmak ne demek
Hâsılı ben sana bakmakta hiç etmem taksir
Ez kaza kalmayasın sen de şu yıllarda kısır

MERSİYE-İ DER HAKKI BAKARE

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

I

Eşeğin nar-ı firakiyle yanarken yüreğim
Gürledi gitti anın üstüne bir de ineğim
Ne binek van, ne inek bilmiyorum nideceğim
Bir zaman da diyeyim âh ineğim, vah ineğim

II

Deridim sağlık ile sağıla bir hayli zaman
Saklıyordum kış için dut kurusuyla saman
Ana da yetti ecel vermedi bir müddet âman
Bir zamanda diyeyim âh ineğim, vah ineğim.

III

Bereketli sütüne herkes olurdu hayran
Kâselerde sabah akşam içeridik ayran
Kaderimdir anı da böylece bizden ayıran
Bir zamanda diyeyim âh ineğim, vah ineğim.

IV

Başlayınca ota nisanda cıvıttı mayısı
Ne zarar çokça tezek yap dedi bir dağ ayısı
Gitti körlük yerine görmedi şehr-i mayısı
Bir zamanda diyeyim âh ineğim, vah ineğim.

V

Bilmedim oldu sana ey gözü âhû bakare
Uğradın sen dahi merkep gibi bir kem nazara
Ben de artık susayım uğradığım şu zarara
Bir zamanda diyeyim âh ineğim, vah ineğim.

VI

Şu fena taliime bak ki nakip oldu Zeki
Bir inek öldü bana kalmadı bir yük tezeği
İlişince göze ayran tulumu, süt süzeği
Bir zamanda diyeyim âh ineğim, vah ineğim.

VII

Tevbe ettim, alamam, bir de ne merkep, ne inek
Ayağım sağ oluversin, yok ise başka binek
Düşe kalka gidicek başa elimde değnek
Bir zamanda diyeyim âh ineğim, vah ineğim.

8

NAAT

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Eyvücûdiyle vücûda gelen'arz u eflâk
Saña hâş oldu bu 'âlemde hitâb-ı levlâk
- 2 Hilâkat-ı pâkiñ eğer olmasa aşıl maqşûd
Ayrılmıydı 'âdemden bu furû'ât-ı vücûd
- 3 Eser-i 'aşkıñ ile geldi felekler vecde
Neşve-i şevkıñ ile itdi melekler secde
- 4 'Aks-i feyz-i nazarıñ yaqdı semâda mâhı
Garq-ı nûr itdi yüzüñ pertev-i 'Arşullâhı
- 5 Oldı nâzil saña Cibril ile Kur'an-ı mübîn
Hâlîkıñ birliğini bildi semâvât u zemîn
- 6 Feyz-ı 'aşq-ı ezeli ile yaratdı seni Haq
Ne büyük rütbedir Allah'ına maqbûb olmak
- 7 İtdi 'âli o kadar mertebe ki Rabb-ı Kadir
'Aql-ı küll eyleyemez qadr-i celîliñ taqdir
- 8 Ben nice vaşf ideyim zât-ı 'Azîmüştâmîñ
Nice ta'zîm ideyim ta ki ola şâyânîñ
- 9 Bu siyeh yüzle der feyziñe geldim nâçâr
'Ukde-i müşkülümi dest-i 'inâyâtıñ açar

(4) İ.Sunguroğlu,aynı eser,C 2,s 197-200

(5)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 198.

(6)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 199.

(7)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 199-200

(8)H.Hayri,Numüne-i Muherrerat,İstanbul 1306.

- 10 Şiddet-i şerm-i ma'âsi ile düşdüm yolına
Bir nazar 'a'f idesin lûtf ile Hayrî kuluña
- 11 Çok zaman eyledi mağlûb hevâ-yı nefs-i la'im
Hâd u gâyet olamaz cürmüne Allah-ı 'Alîm
- 12 Gözedir hâl-i perîşâne 'inâyet senden
Umuyor bunca ma'âşîye şefâ'at senden
- 13 Gâh endişe-i 'uqbâ ile pûr-vehm ü hayâl
Gâh hücum-ı ğam-ı dünya ile dem-beste vü lâl
- 14 Bir gün olmaz ki dilinden çıka dehrîñ eleme
Genc iken pîr-i 'alîl itdi cihânın sitemi
- 15 Kaldı imdâd ki ümîdimiz ey Raḥmet-i Hâk
Çünkü Allah seni kıldı şefî'-muṭlaḳ
- 16 İtme Hayrî kuluñı dergeh-i lûtfuñdan red
'Afv kıl itmiş ise cürm ü günâh bî-ḥad
- 17 Tâ ki dünyaları pûr-feyẓ ide nûr-ı İslâm
Ravza-ı pâkine mevşûl ola bizden de selâm

**Cenâb-ı Fahr-i Kâinât-ı ‘Aliye Ekmelü'ttehiyyât Efendimiz Hazretlerinin
Rûhâniyet-i Mübâreke-i Nebviyelerinden İstidâ-yı Şifâ-yı Murazzâ
Mütezemmin Kâsîde**

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

- 1 Aman nedir a gön'lüm böyle ibtilâ-yı hevâ
Yeter değil mi bunca ıztırâb saña
- 2 Hazana irdi bahâr sebâbı gördün mi
Düşün de bari beka-yı 'ömri itme hebâ
- 3 'Abeş değil mi bu tül-i emeller insana
Değer mi bunca tekâpûları şu dehr-i fenâ
- 4 Bakılsa çeşm-i hakîkatle bir hayâl gibi
Dem-i şabâh u mesâ u nehâr vaşîf u şifâ
- 5 Ne oldu faşl-ı rabî'a neden bozuldı çemen
Ne gülde kaldı terâvet ne bülbülünde nevâ
- 6 Çıkardı pîrhun-ı sebzi her nihâl-ı laţîf
Giyindi kisve-i berf ile sût-re-i beyza
- 7 Bizimde hâlimiz olmaz biri tahvilden
Tenebbüh itmedik ama bu hâlden hâlâ
- 8 O dil-rübâyâ nasıl bir zaman rübûde idem
Belâ-yı 'aşka huzûr u şu'ûrum oldu fedâ
- 9 Ne mâh-pâre-i hüsn idi devr-i ruhsânı
Nazîri olmaz idi gökde gur-re-i garra

- 10 Nigâh-ı mestine hayrân olurdu âhûlar
Kemend-i zülfüne dilbeste-i sünbül zîbâ
- 11 Tekellümiyle şâşırdı makâmı ehl-i tarab
'Akîk-i la'line reşk itdi sâğar-ı şahbâ
- 12 Terennümât-ı hezâra kulak virilmez idi
Olunca bezmde eş'ârımızla nağme-serâ
- 13 Ne bende kaldı eser şimdi öyle sevdâdan
Ne anda var o kemâl-i cemâl hûş-rübâ
- 14 O kaldı ki anda mişâl-i nihâl-i gülbin idi
Revâ mıdır ki felek bâr-ı gamla itdi düâtâ
- 15 O dil ki bende nişîmen-geh-i şetâret idi
Yazık değil mi ola mübtelâ-yı renc u 'anâ
- 16 Humândır çekilür çâresiz o neşvelerîñ
Yine rîzâda bulun bizden olmasun şekva
- 17 Tevekkül eyler iseñ eylemez seni me'yûs
Sekâm cism-i [alîl u fütûr u vehm-i kuvvâ
- 18 Uşanmadıñ mı 'ilâc-ı tabîb-ı 'âcizeden
Cenâb-ı Aḫmed-i Mürselden iste derde devâ
- 19 Resûl-u Ekrem u a'zâm habîb-i Rabb-i mücîb
Meded-res-i za'fâ u şefî'-i rûz-ı cezâ
- 20 Teşerrûf itdi mübârek vücud ile zemîn
Mükerrerrem oldı kudûmiyle 'âlem-i bâlâ
- 21 'Izâr-ı pâkine karşı ziyâ-yı meh zerre
Buḫâr-ı feyżine nisbetle kaçredir deryâ
- 22 Ğubâr-ı reh-güzeri tûtîyâ-yı çeşm-i melek
Zemîn-i-bâr-gehi fark-ı 'arşdan a'lâ
- 23 Eyâ Resûl mufahḫam ne iktidârım var
Naşıl şenâ-yı şerîfîñ ben eylerim imlâ
- 24 'Ayândır saña muṭlak kemâl-i 'âcizemle
Bu nazmı şevḫ-i hulûşumdur itdiren inşâ
- 25 Marîz u muztaribim 'arz-ı hâle ḫâlim yok
'Inâyetinden olursa olur bu derde şifâ
- 26 Tavâf ide haremin ins u cân durunca cihân
İnrûḫ-i şerîfîñ ola selâm u şenâ

10

Hasbihâl-i Garîbâne

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

I

Ey vâdi-i firâkda pûyân olan garîb
 Mehcûr-ı bezm-i ülfet-i yârân olan garîb
 Künc-ı mihnedede her gice nâlân olan garîb
 Hengâm-ı vasl-ı yâd ile giryân olan garîb
 Rikkat-ı fezâ-yı kalb-i garibâne olan garîb

II

Âmâl-i mâsivâya senin yokdı rağbetin
 İkbâle nâz iderdi bu 'alevî tabî'atın
 Bilmem ne oldu yoksa değışdi mi fıtratın
 Derd-i firâka sabr idecek var mı kudretin
 Ey dağdâr-ı âteş-i hicrân olan garîb

III

Sâkî olurdı bezmine bir şûh-ı dil-şikâr
 İhzâr iderdi her ne ki esbâb-ı neşve var
 'Ayş u safâ zamanı iken fasl-ı nev-bahâr
 Eyâ bu iğtibârı neden itdin ihtiyâr
 Ey mübtelâ-yı 'aşk-ı civânân olan garîb

IV

Dinle şu leyl-i muzlim içinde nasıl hazîn
 Bir kuşcağızda hasta gibi eyliyor enîn
 Olmuş ne dürlü meğer eyle bî-çâre der kimin
 Sabr eyle kendi hâline Allah'dır mu'in
 Bir sen misin bu ilde perîşân olan garîb

Tazarru'

- 1 Sebze-zâr-ı emelim oldı hazân yâ Rabbi
Mürg-i dil itmeyi mi âh figân yâ Rabbi
- 2 Öyle hasret-zede-i ye'is-i fütür oldı gönül
Gelmiyor hâtırma cân u cihân yâ Rabbi
- 3 Yonlup dâ'ıye-i nefis ile bî-tâb oldum
Çekdim envâ-ı sitem bunca zaman yâ Rabbi
- 4 Gidiyor müfteh-i nefis sa'y u emel mahz-ı 'abs
Şevk-ı dehrin banâ her sûdî ziyân yâ Rabbi
- 5 Var mı hâcet ideyim merhametin istidâ'
Cümle hâlim sana elbette 'iyân yâ Rabbi
- 6 Gerçi yokdur 'amalim mu'takidim vahdetine
Birliğin şâdidir kevn u mekân yâ Rabbi
- 7 Oldı müstağrak girdâb-ı me'âsi Hayrî
Koyma bu hâl-i musibetde aman yâ Rabbi

12

ŞARKILAR

Me'ûlü-Mefâ'îlü-Mefâ'îlü-Fe'ûlün

I

Ey serv-i kâdem bağ-ı letâfette fidânım
 'Aşkîñla seniñ hoş geçiyor böyle zamanın
 Güyâ ki bahar öldi yine vaqt-i hazânın
 Sen tazelediñ 'ömrümi ey tâze civânım

II

Göñlüm ham-ı zülfünde iken sünbüle bakmam
 Pervâne gibi kendimi her âteşe yakmam
 Gül geçse çemen solsa da ben zevki bırakmam
 Sen tazelediñ 'ömrümi ey tâze civânım

13

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

I

Var yine bir ateş-i hasret dil-i bî-çârede
 Öyle hasret ki 'âdem sahrâsı hâ'il arada
 Kalmadı hâl-i tahammül hâtır-ı âvârede
 Yandı sabrım dağidâr oldum bu son ki yârede

II

Eylemişken bundan evvelce Edîbem irtihâl
 Oldı maħmûd'umla sâkin sûziş-i ye'is u melâl
 Ayrılup andan da kaldım böyle bi-tâb u mecâl
 Yandı sabrım dağidâr oldum bu son ki yârede

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'.....

I

Sâkiyâ bezme buyur bâde getür
Mütribi şevk ile feryâda getir
Beni bıkdırdı bu 'âlemdeki ğâm
Eski 'âlemlerimi yâda getür

II

Olmuyor kimse kederden hâli
Böyledir böyle cihânın hâli
Sen surâhiyi hemân it mâli
Kadehi al da 'ale'l'âde getür

GAZELLER

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

- 1 Yeter bu safsata vâ'ız naşîhat öyle değil
Tarîk-i hakka tarîk-i dalâlet öyle değil
- 2 Şalâh-ı hâlkı her bahş içinde söylersin
Bilür ki ehl-i hakikat hakikat öyle değil
- 3 Dem-i şebâb ile geçdi neşât-ı 'âlem âb
O 'âlem olsa da şevk u şetâret öyle değil
- 4 Nedir bu vaz' gurûr ile kalbi tekdîrin
Fakîr isek de efendi mürüvvet öyle değil
- 5 Beni görünce mey hâtırlıyorsun ey mihrû
Rusûm-ı 'ahd u vefâya ri'âyet öyle değil
- 6 Nazîredir gâzelim gerçi nazm-ı Nâcîye
Zemîn bir olsa da feyz-i tabî'at öyle değil

Mef'ûlü-Fâ'ilâtün-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

- 1 Havf eylemem tarîk-i emelde rakîbden
Çıkamaz ne varsa levh-i kudrede naşîbden
- 2 İtmem ümîd-i rıf'at ile halka ser-fürû
Dermânım olsa minneti almam tabîbden

- 3 Ta'n itmeden bu giryemi feryâd u nâlemi
Derd-i firâkı aňlayımız bir ğarîbden
- 4 Mû-yı sefid serde bedîd oldu şimdiden
'Ahd-ı şebâba geldi haberler meşîbden
- 5 Hayrî fesâd-ı tıynete bed-mâyedir sebep
İtmez şudûr-ı fitne hasîb u nesîbden

17

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

- 1 Bir 'aceb cay-ı geh-i ruh-fezâdır İĝiki
Şimdicek şehre dahi reşk-i nümâdir İĝiki
- 2 Aldı âĝûşunu ol duhter-i serv-endâmı
Şüphesiz ğıpta keş-i arz u semâdir İĝiki
- 3 Dîde-dûz-ı harem-i kûyun olup 'âşıklar
Bûlbûl-i gamzade-veş nâle-sezâdır İĝiki
- 4 Şimdi bir özge şereflendi yüceldi kadri
Gerçi çokdan beri cây-ı umerâdir İĝiki
- 5 Hâmeler menkıbet-i vasfını tahrîr etsin
Nazm-ı Hayrî ile teşhire sezâdır İĝiki

18

Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün

- 1 Dil-i şafvet-i şu'âra 'ârîz olmaz kimseden yine
Ne şüretler görür amma ferâmûş eyler âyine
- 2 Ğarezle ketm-i ma'lûmât u mâhiyât mümkün mi
Hâkîkat her cihetden rû-nümâdır çeşm-i hâk-bîne
- 3 Hezz-i tedkîk eyle hayr i şerri tefrîkdir yoksa
Hâtâdır ibtînâ-yı hükm olursa zann u tahmîne
- 4 Şu'un-ı nîk u bed değmez sürûr u hüznü dünyâda
Tahvîl-i 'ârîz itmez hâl-i 'âlem ehl-i temkîne
- 5 Devâm-ı levh nâ-bercândır bahş-ı derûn olmaz
Kâbûl itmez taĝayyur kalsa da hâk içre küncine

Türkçe-Ermenice Hicviye

- 1 Âşan zavak dundavrikler,hani sizde fedayi
Tüfenk sesi işidince hep oldunuz cüdayi
- 2 Ermenistan olmuş diye karar iken hulyayi
Sebep oldu gözü yaşlı, ağzı eğri...nişan
- 3 İşte tüfenk, işte lüver, işte sana martini
Ermeniden begmi olur kılınmin Artini

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

- 1 Gerçi vardır âlem-i imkânda vafir teres
Bir dahi gelmez bu dehre öyle bir kafir teres
- 2 Zikr ü fikri zevcesindendi ibâret şüphesiz
Gerçi kendin gösterirdi abid u zakir teres
- 3 Yokdu asla bir tenasüp şekl ü endâmında da
Levni asfer,burnu eğri,gözleri çakır teres
- 4 Yirmi bir iken maası az götürdü onu da
Ger mezada verseler etmezdi bir mangır teres
- 5 İndifandan vilâyet halkı memnûn oldu hep
Var ise mahzun olanlar ikidir ya bir teres
- 6 Bir vezir olmak dilerdi âkibet oldu rezil
S...gitti bu ilden haib u hasir teres

Kitâbe

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Hami-i din-i mübin Hazret-i Sultan Hamit
Devlet u milleti ihyâya kılup sa'yi mezid

Eyledi kişver-i islâmı ser-a-ser imâr
Şevket-i devleti Allah için etti teşyîd

Beyt-i ma'mur-ı Hüdâ kengere-i 'arş-ı 'âzim
Da'im oldukça da 'ömr-i humâyunu medîd

İşte bu dâ'ireyi bende-i hasülhas
Eyledi niyet-i halisle bina ve temhid

Yani vali-i müham-perver Enis Paşa kim
Eder efâlini tevfik-i ilâhi teyid

Gösterir himmetini halka bu bünyâd-ı cesim
Bu eserle okuruz nâmını ta yevm-i vaid

Kilk-i zerrin ile tarihi yazılsun Hayrî
Menşei 'adl ede şu daireyi Rabbi mecîd (1312)

(19)A.Yuvalı,Harputlu Hacı Hayrî Bey'in 1895 tarihinde Ermeni İsyanı İçin Yazmış Olduğu Şiirin Düşündürdükleri. AÜ 8-12 Ekim Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu,Erzurum 1984.

(20)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 202-203.

(21)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 195. Elazığ Hükümet konağının,Vali Enis Paşa zamanında ilk yapılışı dolayısıyla Hacı Hayrî tarafından inşad edilip kapısı üstüne hâkkâlunan tarih.

KİT'ALAR

1

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Menba'-ı feyz-i sünûhât eyle ya Rab kalbimi
 Nazm u nesrim 'âlem-i 'irfânda şöhret-yâb ola
 Cûş ide mîzâb-ı hâmemden zilâl-i sânihât
 Feyz-i tab'ımdan cihân ma'rifet-i sîrâb ola

2

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Mütemâyiz olacak bende mezîl yok idi
 Eyledin sâye-i şâhânedede icrâ-yı kerem
 Bir nişân almağa da bin emelim var nideyim
 Olmuyor hâline bir vechile râzî âdem

3

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Yevm-i mes'ûd cülûs-ı şehriyândır bu gün
 Feyz-i şevk u müs'adet-i dünyâyâ sârîdir bu gün
 Rûh-ı perver neşveler her yirde olmuş minceli
 Ravza-i ikbâl-i dehrin nev-bahândır bu gün

4

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Rütbeden oğlum eğerçi mütemâyiz sensin
 Mütemâyizler içinde mütemeyyiz sensin
 Sûreten yoksa da sadrında nişân-ı resmî
 İmtiyâz-ı şeref sîreti hâ'iz sensin

5

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Yazdım ne emr olursa çalışdım bu ana dek
 'Arz eyledim mahâretimi her zemîn ile
 Yok mı elinde başka mükafat efendimiz
 Savdık yeter dilindeki bir âferin ile

6

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Nigeh-i çeşm-i fitne-sâzın ile
 Koymadın şabr u sükûn 'âlemde
 Seni âhû mı yaratmış Allah
 Böyle güzeller mi olur âdemde

7

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

İnsan eker biçer öğüdür ki ola gıda
 Bilmez ider mi tâli'î tedbîre iktifâ
 Yapdı yoğurdu bir niçe kârın hamırını
 İflâsa çıkdı âhiri Ekmekci Mustafa

8

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Mest-i müdâm-ı hayret iken bak şu hâlîme
 Mefhâne-i emelde daha olmak isterim
 Ulâ olunca rütbe-i bâlâya gös diküp
 Halkın başında ben de belâ olmak isterim

9

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Şah-ı Faruk-ı siyer-i Hazret-i Sultan Hemid
 Etti bu medreseyi ta'lib-i ilme te'sis
 Yazdı Cevherle de Hayrî kulu tarih-i selis
 Merkez-i feyz-i ebed ola bu Darü'ttedris

(5,6,7)H.Hayri,aynı eser,s 154

(8)H.Hayri,aynı eser,s 144

(9)İ.Sunguroğlu,Harput Yollarında, C 2,s 195, Çemişkezek kasabasında yeniden inşa edilen Hamidiye Medresesi'nin kapısı üstüne hâk edilmek üzere yazmıştır.

10

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

Birlikte olup bezme getir nay u rübâbı
 Birlikte otur nûş idelim bâde-i nâbı
 Birlikte okurduk bütün elvâh-ı şebâbı
 Birlikte bitirsek şu te'essürlü kitâbı

11

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Uyarak nefsi la'imi eyvâh
 Oldum üftâde-i girdâb-ı günâh
 Bab-ı lütfunda bes ümîdim var
 İ'tişâmim sana der ya Allah

12

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Turre-i tâk u revâkı hem-seri-izâtu'lbürûc
 Sâye-i sükuful-ı bülendi hâ-b-gâh-ı ihtirân
 Her yerinde münceli envâr-ı feyz-i
 Kûşe-i bâbında ikbâl u sa'adet pâs-bân

13

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Râhat itmez olmayan râh-ı kana'at sâliki
 Kayddan âzâde olmaz, çokca malın mâliki
 Gerçi İstanbul'da envâ'ı ni'am mebzuldür
 Harput'a gitsem de bir keşkek yiseydim kaşki

14

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Düşürüp Tekye sukağında külâhı hırsız
 Tutulup başına geldi bu devahi hırsız
 Seni başdan çıkararak kimdi ey ervahı çürük
 Böyle abdallık olur mıydı ilâhî hırsız

(10)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 203

(11,12)H.Hayri,aynı eser,s 60

(13)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 201

(14)İ.Sunguroğlu,aynı eser,aynı yer

15

Mef'ûlü-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

İstekle değil içtiğimiz bâde velâkin
Hicr ateşini zehr ile sürdürmek içindir
Mey neşeye de teyfe de mahsus değildir
Erbab-ı gamı belki tez öldürmek içindir

16

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Böyle hizmetkâr-ı bi-idrâkdan
Pek hatadır doğru bir iş beklemek
Sonra bir b... yer seni mahcup eder
S... de şimdiden gitsin köpek

---

(15)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 204

(16)İ.Sunguroğlu,aynı eser,s 202

Müfredler

1

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Hayr u senden beni eyle âğah
İ'timâdım sanadır ya Allah

2

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ülün

Hal eyleyemez hikmetini kuvve-i idrâk
Her ödeme bir güne tecellî ider Allah

3

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Görmeden gün yüzini dildârın
Allah Allah yine akşam oldu

4

Mef'ûlü-Fâ'ilâtün-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Nakd-i hayâtı cevher-i nâmûsı mahv olur
Dâzâr-ı fahşe kimseyi Allah düşürmesin

5

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün-

'Amet-i hayra çalış bir eser ibkâ eyle
Himmeti var olan eslâfına hayrî'l hâlef ol

6

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Görmeden revnakını geçdi bahar-ı ömrüm
Acırım böyle şebâbımda harâb oldığıma

7

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Pâre pâre oluyor halk-ı cihân-pâre için
Çare olmaz bu 'umûmî açılan yâre için

8

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Olsun harâb o meykede-i bî-neşât kim
Erbâb-ı zevke bâde sunar bir civânı yok

9

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

İtmiş felek sitemle bizi çokdan ihtiyâr
Heyhât gönülde kendini hâlâ civân bilir

10

Mef'ûlü-Fâ'ilâtü-Mefâ'ilü-Fâ'ilün

Geçdi hezâr-ı fasl-ı baharı zemânenin
Biz nağme-sâz-ı şâh-ı gül-i matlab olmadık

11

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Uğradım çok nazar-ı himmet-i ehl-i kereme
Tâlim-i mâni-i tahsîl-i merâm oldı bana

12

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Nâtüvân oldu beden gücle çıkarken nefsim
Ne belâdır ki gönülden yine gitmez heves

13

Mef'ûlü-Mefâ'ilü-Mefâ'ilü-Fe'ûlün

Gördük o perîşanlığını zülf-i nigârın
Artık ne olur bizdeki cem'iyet-i eskâr

14

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Sen mukallidlik idüp nefsin tahfif itme
Öyle bir mesleği tut kim seni taklîd ideler

15

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Kavis-i tir çıkar sonra irer maksudına
Olamaz nîl-i emel terk-i diyâr eylemeden

16

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

Gitti şehr-i âmidin makbule bir valiçesi
Değdi bir kelb-i 'aküre Hâlidin son çiftesi

17

Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün

En küçük mani-i derpiş gerek her işde
Resm-i hattı kalemin bir kıl ucundan bozulur

18

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Görmedim revnâkını geçdi bahâr-ı 'ömrüm
Acırım böyle şebâbımda harâb olduğuma

19

Mefâ'ilün-Fe'ilâtün-Mefâ'ilün-Fe'ilün

Doğunca kızcağızım nâmını Edibe kodum
Edib olan kişinin zâdesi Edibe gerek

20

Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilâtün-Fe'ilün

Bezl-i ihsân eyle tetayyib kılup eylemeli
Cüsdî-i ta'me-i mûrân-ı mezâr eylemeden

BİBLİYOGRAFYA

Alp, Ali Rıza-Koçdemir, Hadi; Hacı Hayrî Bey, İstanbul 1884-1950

Ardıçoğlu, Nurettin; Harput Tarihi, İstanbul 1964.

Erdem, Naîmi; Hacı Hayrî, Altan Dergisi, Sayı 22, 24, 27, 28, Adana 1937.

Fındıkoğlu, Z. Fahri; Harputlu Bir Şair, Hayat Mec., C 3, Sayı 57, 1927.

Güler, Zülfü; Hacı Hayrî Bey, Yeni Fırat Dergisi, Elazığ 1966.

İnal, M. Kemal; Son Asır Türk Şairleri; İstanbul 1969.

Kabaklı, Ahmet; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1974.

Levend, A. Sırrı; Türk Edebiyatı Tarihi, C 1, Ankara 1988.

Levend, A. Sırrı; Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul 1984.

Mamuratu'l-Aziz Gazetesi; 1921-1924

Memişoğlu, Fikret; Harput Ahengi, İstanbul 1966.

Onur, M. Naci; Harputlu İki Şair: Hayrî ve Rahmî, F.Ü., 24-27 Ekim Folklor ve Etnografya Sempozyumu, Elazığ 1985.

Onur, M. Naci; Harputlu Divan Şairleri, Elazığ 1988.

Şemseddin Sâmî; Kamûsu'l-Alâm, İstanbul 1311.

Sunguroğlu, İshak; Harput Yollarında, C 1-III, İstanbul 1958.

Tanpınar, A. Hamdi; 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1976.

Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971.

Ünal, M. Ali; XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, Ankara 1989.

Yuvalı, Abdulkadir; Harputlu Hacı Hayrî Bey'in 1895 Tarihinde Ermeni İsyamı İçin Yazmış Olduğu Şiirin Düşündürdükleri. A.Ü., 8-12 Ekim, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu, Erzurum 1984.